

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Robert Saltin

Polisens spaning
Särskilt om oreglerad spaning med handhållen
videokamera

Examensarbete
30 poäng

Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Höstterminen 2007

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Syfte och frågeställning	5
1.2 Avgränsning	6
1.3 Metod och material	6
1.4 Disposition	7
2 POLISENS UPPDRAG	10
2.1 Internationella konventioner	10
2.2 Nationell lagstiftning	11
2.3 Konsekvensetik	13
3 ORGANISERAD BROTTSLIGHET	16
3.1 Vad är organiserad brottslighet?	16
3.2 Organiserad brottslighet i Sverige	17
3.3 Varför organiserad brottslighet?	19
3.4 Verksamhet	19
3.4.1 Medverkande offer	20
3.4.2 Systemhotande brottslighet	20
3.4.3 Disciplinerade brottslingar	21
3.5 Framtid	22
4 POLISENS SPANINGSMETODER	25
4.1 Vad är spaning?	25
4.2 Befogenheter under spaningsförfarandet	27
4.3 Okonventionella spaningsmetoder	28
5 KAMERAÖVERVAKNING	31

5.1	Kameraövervakning med fast installation	31
5.2	Fjärrmanövrerade kameror	32
5.3	Handmanövrerade kameror	34
5.4	Ger kameraövervakning resultat?	37
6	INTEGRITET	39
6.1	Integritetsbegreppet	39
6.2	Regeringsformen	40
6.3	EKMR	42
6.4	När kränks integriteten?	44
7	ANDRA TVÅNGSMEDEL	47
7.1	Hemlig rumsavlyssning	48
7.2	Anledningar till införandet av buggning	48
7.3	Lagrådets synpunkter	49
7.3.1	Integritetsskäl	50
7.3.2	Behovet	50
7.3.3	Rättssäkerheten	51
8	ANALYS	52
8.1	Användningen av handhållen videokamera	53
8.2	Bör polisen ha rätt att använda handhållen videokamera?	56
8.3	Finns det behov av en reglering?	60
8.4	Avslutning	62
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	64
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	67

Summary

One of the methods used by the Swedish police-force to gather information is the use of a handheld camcorder. This method of surveillance has already been in use in Sweden for several years. However, the use of a handheld camcorder is not regulated in Swedish law. Given the fact that the European Convention on Human Rights guarantees every citizen the right to respect for private and family life and exceptions from this must be made by law. The question arises if the Swedish police-force use of a handheld camera, since the use is not legislated in Swedish law, is in breach with the European Convention on Human Rights.

The essay contains an account of the legislation that applies to the police-force and their methods of surveillance. Since there is a causal connection between the methods of crime control, integrity and how crimes are performed in a country, the essay also takes a look on how organized crime is developing in Sweden.

I argue that the use of a handheld camcorder by the police-force on public places during surveillance operations is not in breach with the legislation that protects the human rights. It is also my opinion that the surveillance technique should be an approved method for the police-force, however I strongly believe that the use should be regulated in law. Especially since the fact that the use is not legislated, it might be in breach with article 8 in the European convention.

Sammanfattning

Detta arbete behandlar en av polisens spaningsmetoder som har kategoriserats som att vara en okonventionell spaningsmetod.

Spaningsmetoden som åsyftas är den då polisen vid spaning filmar händelser med en handhållen videokamera. Det finns inte någon lagstiftning som reglerar användandet av handhållen kamera vid polisens spaning och spaningsmetoden är således både okonventionell och oreglerad.

Frågeställningarna för uppsatsen är:

-Är användandet av handhållen videokamera vid spaning förenlig med det skydd som stadgas i EKMR och RF för den personliga integriteten?

-Bör polisen använda handhållen videokamera ur ett integritets- och rättssäkerhetsperspektiv?

-Finns det behov av att reglera spaningsmetoden med handhållen videokamera?

Uppsatsen innehåller en undersökning av hur polisens spaning görs och vilken lagstiftning som styr polisens arbete. Vidare förs en diskussion kring begreppet integritet och i samband med detta görs en redovisning av den lagstiftning som reglerar skyddet mot ingrepp i integriteten. Uppsatsen innehåller även ett avsnitt om den organiserade brottsligheten och den verksamhet som sysselsätter den. Detta då det ofta är hotet från den organiserade brottsligheten som motiverar att polisen för tillgång till allt fler tvångsåtgärder och ingripande befogenheter. I uppsatsen går även att finna ett avsnitt som förklarar de olika typer av kameraövervakning som finns och den lagstiftning som i vissa fall reglerar användandet.

Jag menar att polisens användande av handhållen kamera vid spaning i normalfallet inte utgör ett ingrepp i den personliga integriteten och att polisen av effektivitetsskäl skall ha rätt att använda denna spaningsmetod även fortsättningsvis. Jag anser emellertid att spaningsmetoden borde regleras i lag. Detta eftersom användningsområdet tangerar ett

grundlagsskyddat intresse och den omständighet att metoden inte är reglerad kan innebära ett brott mot artikel 8 i Europeiska konventionen.

Förkortningar

RB	Rättegångsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
EKMR	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
PL	Polislag (1984:387)
RF	Regeringsformen
SUR	Särskilt undersökningsregister
Lak	Lag (1998:150) om allmän kameraövervakning
Lhk	Lag (1995:1506) om hemlig kameraövervakning
Ltbr	Lag (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål

1 Inledning

För att medborgarna i Sverige skall känna säkerhet för sin person, sina egendomar samt kunna avnjuta ett visst mått av välstånd är det nödvändigt att samhället styrs av en fungerande och väl organiserad förvaltning. Ansvaret för att tillgodose dessa grundläggande faktorer för ett väl fungerande samhälle vilar på våra folkvalda representanter i riksdagen. För att kunna fullgöra sin plikt mot samhällets medborgare behöver de som är valda att styra samhället tillgång till verkställande organ med befogenhet att använda vissa tvångsåtgärder. Hur makten skall utövas och hur tvångsåtgärderna skall hanteras måste emellertid vara reglerade i lag som är antagen av folket själva genom riksdagen, då rättsäkerheten i landet annars inte skulle kunna garanteras. Makt får inte utövas godtyckligt.

Det myndighetsorgan som i många situationer tjänar som en verkställande organ för myndighetsutövning av ingripande karaktär är Polismyndigheten. Polisens möjlighet att bedriva brottsförebyggande och brottsförhindrande arbete med olika spaningsmetoder är till stor del reglerat i lagstiftningen då det finns en risk att dessa metoder inkräktar i den enskildes personliga integritet. Det finns emellertid undantag, polisen använder även oreglerade spaningsmetoder det vill säga spaningsmetoder som inte direkt regleras i lag. Detta är metoder som särskilt används mot grova brott och mot den organiserade brottsligheten eftersom den senare ofta är verksam i brottslighet som är svårupptäckt och som i efterhand är svår att visa att den ägt rum.

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med mitt arbete är att undersöka hur de spaningsmetoder som används av polisen för att upptäcka och förhindra allvarlig brottslighet

överensstämmer med skyddet mot intrång i den personliga integriteten. Av särskilt intresse är de oreglerade spaningsmetoderna, framförallt användandet av handhållen videokamera, som används innan en förundersökning är inledd. Det vill säga innan några av de i RB angivna tvångsåtgärderna kan användas.

Frågeställningarna för arbetet är:

- Är användandet av handhållen videokamera vid spaning förenlig med det skydd som stadgas i EKMR och RF för den personliga integriteten?
- Bör polisen använda handhållen kamera ur ett integritets- och rättssäkerhetsperspektiv?
- Finns det behov av att reglera spaningsmetoden med handhållen videokamera?

1.2 Avgränsning

Uppsatsen avgränsas till att behandla den svenska polisens användning av handhållen videokamera vid spaning mot grov brottslighet. Frågeställningen hanteras endast utifrån de förutsättningar som gäller för den öppna polisen. Säkerhetspolisens agerande behandlas således inte.

1.3 Metod och material

Min uppsats kan närmast beskrivas som deskriptiv då jag använder mycket utrymme för att beskriva gällande rätt och hur den förhåller sig till de tvångsåtgärder och spaningsmetoder som är aktuella för min frågeställning. För det ändamålet lämpar sig den traditionella juridiska metoden och det är också den metod jag har valt att använda. Således har jag främst använt mig av lagtext, förarbete, praxis och juridisk doktrin som källa. Förutom dessa traditionella källor har jag även använt mig av det material som tillhandahålls genom publikationer från BRÅ. Utöver de skriftliga källorna

har jag även utfört telefonintervjuer med en polis som arbetar som spanare vid narkotikaroteln på Länskriminalavdelningen i Malmö samt med Thomas Servin som är chef för underrättelseavdelningen på Länskriminalavdelningen i Malmö. Intervjuerna syftat till att berika uppsatsen och ge den en mer verklighetsbaserad grund, hämtad från intervjupersonernas vardagliga erfarenheter. Intervjuerna som sådana bar karaktären av ett samtal mer än en hårt styrd intervju. Visserligen hade jag i förväg specificerade frågor inför intervjuerna men höll mig inte strikt till dem. På så vis kände jag mig friare att fördjupa mig mer i något svar eller ställa följdfrågor om det kändes nödvändigt.

Personen som arbetar som spanare ville på grund av sin tjänst inte framträda med namn, vilket ur ett forskningsperspektiv naturligtvis är mindre lyckat. Emellertid är de uppgifter som personen ifråga tillfört inte direkt avgörande för mina slutsatser utan de tjänar mer ett syfte som kompletterande information, utöver den som hämtats ur de traditionella skriftliga källorna.

1.4 Disposition

Uppsatsens startas med ett avsnitt om polisens uppdrag vilket ger en allmän orientering i hur polisens verksamhet ser ut och framförallt vilken lagstiftning som ligger grund för deras verksamhet. Avsnittet inleds med att orientera läsaren i de internationella konventioner som kan sägas ge ramarna för polisens arbete. I styckena som sedan följer behandlas den nationella lagstiftningen som styr den enskilde polismannens arbete och avsnittet avslutas med en konsekvensetisk diskussion som syftar till att ge läsaren en inblick i de moraliska dilemman som den enskilde polismannen kan ställas inför.

Den organiserade brottsligheten och den verksamhet som de organiserade brottslingarna är sysselsatt med samt hur utvecklingen förutspås att bli presenteras i följande avsnitt. Från framförallt polisiära håll motiveras nya och effektivare brottsbekämpande metoder med hotet från den organiserade

brottsligheten. Av den anledningen ägnas ett avsnitt av uppsatsen åt att ge läsaren en inblick i hur detta hot ser ut.

Då frågeställningen för uppsatsen rör polisens spaning är avsnittet som därpå följer ägnat åt att ge en definition av spaning, i vilka skeenden som spaning bedrivs och vilken lagstiftning som styr den. Därefter ges en inblick i det område som kan kategoriseras som en metod för att genomföra spaning, de okonventionella spaningsmetoderna. Frågeställningen för uppsatsen rör kameraövervakning med handhållen videokamera och denna övervakning har kategoriserats till att vara just en okonventionell spaningsmetod. Avsnittet syftar således till att ge läsaren kunskap om den kategori av spaningsmetoder som frågeställningen berör.

Kameraövervakning är rubriken för det nästkommande avsnittet, vilket är uppdelat efter den tekniska lösningen för olika metoder av kameraövervakning. Avsnittet behandlar de olika metoderna för kameraövervakning och hanterar även den lagstiftning som reglerar kameraövervakning, i de fall som det finns en tillämplig lagstiftning. Avsnittet avslutas med en undersökning om kameraövervakningens effektivitet och hur framgångsrik de olika metoderna anses vara.

Det följande avsnittet behandlar den personliga integriteten. Det är ofta skyddet för den personliga integriteten som motiverar begränsningar av införandet av nya brottsbekämpande åtgärder och olika tvångsmedels existensberättigande. Integritetsaspekter måste beaktas samtidigt som det skall finnas en effektiv brottsbekämpning. Avsnittet är således en nödvändig ingrediens för besvarandet av denna uppsats frågeställning.

I det sista avsnittet, innan analysdelen tar vid, behandlas införandet av sk buggning som tvångsmedel. Avsnittet som sådant är inte direkt tillämpligt på mina frågeställningar detta då buggning är ett tvångsmedel som utan tvekan kan sägas medföra ett ingrepp i den personliga integriteten. Den oreglerade spaningen med handhållen videokamera är inte ett tvångsmedel

och användandet innebär inte per automatik att en kränkning av den personliga integriteten sker. Avsnittet ger emellertid läsaren en insikt i hur debatten förts i ett ämne som nära knyter an till frågan om de oreglerade spaningsmetoderna. Detta då det i båda fallen är samma avvägning mellan skyddet för den personliga integriteten och en effektiv brottsbekämpning som måste göras. Synpunkter från lagrådet förs fram då de var kritiska mot förslaget och synpunkter från Säkerhetspolisen och Polismyndigheten refereras då de var mest positiva till förslaget. På så vis anser jag att uppsatsen berikas eftersom aspekter förs fram från ett ämne som är nära sammanknutet med uppsatsens frågeställningar och detta görs från två perspektiv.

Analysdelen behandlar uppsatsens tre frågeställningar i varsitt avsnitt. Frågeställningarnas besvarande och de tillhörande argumenten blir på så vis, enligt min mening, tydligare för läsaren.

2 Polisens uppdrag

I detta avsnitt kommer det att redogöras för polisens uppdrag och den lagstiftning som styr polismyndigheten och hur polisens arbete regleras. Inledningsvis redogörs för de internationella konventioner som tjänar ett syfte som riktlinjer för hur polisen i världen och i Sverige skall arbeta. Därefter kommer den nationella lagstiftningen som behandlar polisens arbete och som är aktuell för frågeställningen att redovisas. Avsnittet avslutas med en konsekvensetisk diskussion som kan ha betydelse för hur den enskilda polismannen uppfattar sitt arbete och sina åtaganden. Detta anser jag vara relevant eftersom beslutet att använda handhållen videokamera, som frågeställningen rör, kan fattas av en enskild polisman. Således har det viss betydelse hur den enskilde polismannen etiskt förhåller sig till sina arbetsuppgifter då detta påverkar beslut som denne tar.

2.1 Internationella konventioner

Hur polisen agerar i olika situationer har varit föremål för reglering på internationell nivå. FN:s generalförsamling antog år 1979 åtta artiklar som rör polisens arbete och hur polisen skall uppträda i sin tjänsteutövning. Artiklarna är ingen detaljreglering utan ger mer allmänna principer för polisens arbete. Aktuell för frågeställningen i denna uppsats är framförallt artikel 2 som anger att den personliga integriteten är ett skyddsvärt intresse och att polisens arbete skall göras med respekt för alla människors personliga integritet. Vidare anges i artikel 2 en rad internationella konventioner, ibland dem Europarådets konvention, som skall beaktas vid all tjänsteutövning för poliser.¹

Ett fullständigt utövande av mänskliga rättigheter och grundläggande friheter förutsätter, enligt Europarådet resolution 690 rörande Deklaration

¹ United Nations code of conduct for Law enforcement officials

om polisen, ett fredligt samhälle där ordning och allmän säkerhet råder. Här spelar polisen en viktig roll eftersom polisen är den myndighet som rent praktiskt och handgripligen förväntas upprätthålla det fredliga samhället, efter de direktiv som ges av våra folkvalda representanter. Europarådet förespråkar att etiska yrkesregler skall finnas för poliser och stadgar 16 artiklar som skall utgöra etiska värderingsgrunder för polisen. I princip fungerar dessa som ett förtydligande av FN:s konvention för poliser då innehållet i stort överensstämmer mellan de två konventionerna men Europarådets resolution 690 är mer detaljerad till sin lydelse.²

2.2 Nationell lagstiftning

Polislag (1984:387) ger i sin inledande paragraf syftet och målsättningen för polisens arbete. Det anges att polisen skall främja rättvisa och trygghet genom att upprätthålla allmän ordning och säkerhet samt i övrigt tillförsäkra allmänheten skydd och annan hjälp. Uttrycket ”polisen” används som ett kollektivt begrepp i Polislagen för att beteckna polisväsendet, de olika myndigheterna samt den enskilda polismannen.³ För tydlighetens skull kommer samma definition att användas i denna uppsats.

I 2 § PL görs ett förtydligande av portalparagrafen då det där i något mer detaljerad form anges polisens åliggande. Uppräkningen som görs är ingalunda uttömmande men de tjänar som en bra beskrivning över polisens huvudsakliga arbetsuppgifter. Dessutom överensstämmer indelningen i stora drag med hur polisens organisation ser ut, även om gränsen inte är knivskarp mellan områdena.⁴ Det framgår i PL 2 § att polisens skall:

”1. förebygga brott och andra störningar av den allmänna ordningen eller säkerheten,

² Perspektiv på polisetik, sida 20 f

³ Berggren och Munck, Polislagen en kommentar, sida 28

⁴ Berggren och Munck, sida 33

2. övervaka den allmänna ordningen och säkerheten, hindra störningar därav samt ingripa när sådana har inträffat,
3. bedriva spaning och utredning i fråga om brott som hör under allmänt åtal,
4. lämna allmänheten skydd, upplysningar och annan hjälp, när sådant bistånd lämpligen kan ges av polisen,
5. fullgöra den verksamhet som ankommer på polisen enligt särskilda bestämmelser.”

Av ovan citerade PL 2 § 3 p framgår att det hör till polisens uppgift att bedriva spaning och utredning av brottslighet som hör under allmänt åtal. Det finns anledning att skilja på de två verksamheterna spaning och utredning. Detta då metoder som används vid spaning till stor del är oreglerad medan metoder som används under utredning, vilket är synonymt med förundersökning, bland annat regleras i 23 kap RB.⁵ Detta kommer att utredas närmare i stycke 3.1. Vad som kan sägas redan nu om PL 2 § 3 st är att paragrafen inte är tillräcklig för att ensam legitimera spaningsmetoder som innebär ingrepp i den enskildes personliga integritet, som skyddas av RF 2 kap. För ingrepp som hotar de grundläggande fri- och rättigheterna krävs det ytterligare, mer preciserat lagstöd.⁶

Vidare finns behovs- och proportionalitetsprinciperna angivna i PL 8 § då det där anges att polisman under utförande av tjänsteuppgift skall göra ingripande på ett sätt som är försvarligt med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter. Om någon form av tvång används skall detta, enligt samma paragraf, endast ske i den form och den utsträckning som är nödvändig för att det avsedda resultatet skall uppnås.

Polisens befogenhet att i vissa situationer använda våld i sin tjänsteutövning finns reglerat i PL 10 §. I regleringen görs en uppräkningslista av de situationer som ger polisen laga befogenhet att använda våld. I ingressen till PL 10 §

⁵ Bergren och Munck, sida 36

⁶ Helmius, sida 63 f

erinnras om att behovs- och proportionalitetsprinciperna är tillämpliga även för polisens våldsanvändning. En bedömning som det överlämnas åt den enskilde polismannen att göra.⁷

Det har diskuterats om alla tjänsteåtgärder kan eller bör karakteriseras som ingripande. Att ingripa kan betyda att en åtgärd, vilken som helst, utförs men kan även vid en snävare tolkning innebära att åtgärden är av ingripande karaktär. Någon form av tvång, vilket är en ingripande åtgärd, behöver inte utövas när en oreglerad spaningsmetod används och proportionalitetsprincipen skulle således inte vara tillämplig vid oreglerad spaning. För att undvika detta har resonemang förts om att ändra termen ”ingripande” till termen ”handla” för att på så vis ge PL 8 § ett vidare tillämpningsområde⁸. Emellertid är det, enligt förarbetena, intrånget som en tjänsteåtgärd kan medföra på ett motstående intresse som proportionalitetsprincipen tar sikte på och större intrång i motstående intresse för inte göras än vad som kan motiveras av faran innebär för allmän ordning och säkerhet⁹. Således skall proportionalitetsprincipen beaktas vid alla de åtgärder som utförs av polisman och åtgärderna skall alltid vara försvarliga med hänsyn till åtgärdens syfte och övriga omständigheter.¹⁰

2.3 Konsekvensetik

Utöver lagstiftning och måldokument är en av de viktigaste faktorerna för hur polisarbetet utförts varit beroende av hur polisorganisationen och den enskilde polismannen ser på sitt uppdrag. Rollen som polis ser därför olika ut i olika länder. I England ser poliserna sig som drottningens polis, i Tyskland är poliserna statens polis. I Sverige är polisen främst folkets polis. Gemensamt för alla poliser, oavsett deras nationalitet, är viljan att stävja brottsligheten. Men de olika synsätten på arbetet man är satt att utföra får

⁷ Berggren och Munck, sida 78 f

⁸ SOU 1993:60, sida 85 f

⁹ Prop. 1983/84:111 sida 78

¹⁰ Ekelöf, Rättegång tredje häftet, sida 30

konsekvenser i hur poliserna agerar i sin roll som polismän och var de har sin lojalitet.¹¹

En del av det arbete som följer med polisyrket kan, som enskilda gärningar betraktat och tagna ur sitt sammanhang, anses vara moraliskt fel och tveksamma. Ett exempel på detta är den våldsanvändning som polisen har monopol på i vårt samhälle. Men även andra gärningar och tvångsmedel som verkar ingripande i den enskildas personliga integritet kan härledas till denna kategori. Gemensamt för dessa handlingar är att en behovs- och proportionalitetsprövning skall göras innan åtgärden genomförs och åtgärden får då endast genomföras om de goda effekter som uppnås väger tyngre än dess negativa konsekvenser. På så vis kan gärningar accepteras som annars skulle anses vara förkastliga i ett demokratiskt samhälle.

Den konsekvensetiska bedömningen som görs kan emellertid ge olika utfall beroende på vilket perspektiv man har på situationens moraliska värde. Sett i ett strikt perspektiv kan en handling av ingripande karaktär ursäktas då den leder till att en farlig gärningsman grips. Att gärningsmannen, eller en närstående person till honom eller henne, utsätts för en ingripande handling kan tyckas väga lätt i jämförelse med att offret får upprättelse, att potentiella framtida brottsliga handlingar förhindras och att rättvisa skipas. Om perspektivet vidgas kan emellertid en konsekvensetisk analys få annorlunda utfall och bli mer komplicerad: Förtroendet för polisen kan skadas om det blir allmänt känt att polisen använder tveksamma metoder. Även den enskilde polismannen kan skadas då denne riskerar att avtrubbas i moralisk känslighet. Detta då det är troligt att polismannen använder samma tveksamma metoder igen om de en gång varit framgångsrika. Det finns en risk för att en acceptans och tolerans för dessa tveksamma metoder. Vidare kan gärningsmannens känsla av förbittring över att ha blivit gripen med tveksamma metoder resultera i ett förstärkt asocialt beteende som tar sig uttryck i mer aggressiv brottslighet vid frigivningen.¹² Detta är aspekter

¹¹ Knutsson och Granér, Perspektiv på polisetik, sida 23

¹² Knutsson och Granér, sida 40 f

som, enligt min mening, noggrant bör övervägas och de bör tillåtas ha betydelse när frågan om oreglerad spaning behandlas. Detta då åtgärden som kan innebära en kränkning av den personliga integriteten beslutas av enskilda polismän. Hur de enskilda polismännen ser på och bedömer sin arbetsuppgift får därmed en direkt betydelse för hur ingripande den åtgärd som vidtas slutligen blir.

3 Organiserad brottslighet

Avsnittet är avsett att ge en viss insyn i hur den organiserade brottsligheten definieras, hur den organiserade brottsligheten ser ut i Sverige, vilka verksamhetsområde den befattar sig med samt hur en möjlig framtid kan se ut för den organiserade brottsligheten. Inte på något vis är detta avsnitt en uttömmande redogörelse för hur den organiserade brottsligheten fungerar och opererar i Sverige utan syftar till att ge läsaren en viss bakgrundsinformation. Denna är relevant eftersom det ofta är mot brottslingar och yrkeskriminella som sysselsätter sig i organiserad form och med allvarlig brottslighet som kameraövervakning är aktuell. Syftet med avsnittet är således att ge läsaren inblick i vilken typ av brottslingar som spaningsmetoden med kameraövervakning riktar sig mot. Jag anser att avsnittet är väsentligt eftersom det är hotet från denna brottslighet som motiverar att ett ingrepp i den personliga integriteten kan anses vara godtagbart i ett demokratiskt samhälle. Således är den information som ges i följande stycke en nödvändig faktor för att ha möjlighet att göra den avvägning mellan å ena sidan integritetssynpunkter och å andra sidan effektivitetsaspekter som krävs för att besvara mina frågeställningar.

3.1 Vad är organiserad brottslighet?

Det har av EU utarbetats en lista med elva kriterier som skall hjälpa medlemsstaterna att definiera organiserad brottslighet. Minst sex av de elva kriterierna skall vara uppfyllda för att organiserad brottslighet skall anses föreligga. Punkterna 1,3,5 och 11 obligatoriska och skall ingå i minimiantalet av sex punkter. Kriterierna är som följer:

1. Samarbete mellan fler än två personer.
2. Egna tilldelade uppgifter åt var och en.
3. Lång eller obegränsad utsträckning i tiden (kriteriet hänför sig till gruppens stabilitet och potentiella utveckling).

4. Någon form av disciplin och kontroll.
5. Misstanke om allvarliga kriminella handlingar.
6. Verksamhet på internationell nivå.
7. Användande av våld eller andra metoder för hot.
8. Användande av kommersiella eller affärsmässiga strukturer.
9. Deltagande i penningtvätt.
10. Otillbörlig påverkan på politik, medier, offentlig förvaltning, rättsliga myndigheter eller ekonomin.
11. Strävan efter vinning och/eller makt.¹³

Syftet med denna lista är att ge medlemsstaterna en enhetlig definition av begreppet organiserad brottslighet. Detta då den organiserade brottsligheten kan vara, och ofta är, gränsöverskridande och medlemsstaterna måste samarbeta för att motverka den organiserade brottslighetens spridning. I den rapportering och det samarbete som sker mellan medlemsstaterna behövs då en tydlig definition för att rapporteringen skall bli korrekt och tillförlitlig.

3.2 Organiserad brottslighet i Sverige

Rikspolisstyrelsen gör varje år en rapport över den organiserade brottsligheten i Sverige. 2004 års rapport var mycket detaljerad i det att antalet kriminella nätverk redovisades vilket inte gjordes i det följande årets rapport.¹⁴ Av 2004 års rapport framgår att det fanns 98 kriminella nätverk/grupperingar som var verksamma med vad som uppfyller definitionen av organiserad brottslighet i Sverige. År 2003 var rapporterades antalet kriminella grupperingar/nätverk vara 69 stycken.¹⁵

Hur många kriminella nätverk eller grupperingar det finns som är verksamma idag finns det inga tillförlitliga siffror på. Anledningen till det

¹³ Rikskrim, Organiserad brottslighet i Sverige 2005, bilaga 1, ursprunglig källa är dokumentet 6204/2/97 Enfopol 35 Rev 2

¹⁴ Jämförelse mellan Organiserad brottslighet i Sverige 2004 s 11 och Organiserad brottslighet i Sverige 2005 s 9

¹⁵ Organiserad brottslighet i Sverige 2004 s 11

står att finna i hur de kriminella väljer att organisera sig. Det finns de närmast självklara kriminella organisationerna som exempelvis Hells Angels, Bandidos, Brödraskapet och deras supporterklubbar¹⁶. De nyss nämnda organisationerna är synliga och lätta att identifiera då de bär vad som närmast kan liknas vid en uniform med tydliga symboler som underlättar identifieringen. Utöver dessa synliga organisationer finns det en stor grupp av organiserade yrkeskriminella som inte bär någon tydlig symbol som knyter dem till en viss organisation. Dessa grupper kan knytas samman av exempelvis religion, släktskap eller etniskt ursprung. Då dessa faktorer är mindre iögonfallande är det också svårt att göra en uppskattning över hur många grupperingar det finns. Det troliga är emellertid att antalet kriminella grupperingar har ökat under de senaste åren.¹⁷

De olika kriminella nätverken och organisationerna skiljer sig mycket vad gäller uppbyggnad, hierarki, värderingar och rationalitet. Mycket beroende på de olika värderingar som följer med olika etniskt ursprung. Den kriminella kulturen skiljer sig åt i världen och det återspeglas i de olika ligorna. Dock är det inte nödvändigt att komma från ett visst land för att bli medlem i en viss liga. Ligorna är flexibla, både vad gäller medlemmar och de brott de begår. De ser helt enkelt till vad de för stunden kan tjäna mest pengar på och anpassar kompetensen och medlemmarna i gruppen för att optimera vinstsyftet.¹⁸ Många gånger består således det som beskrivs som en liga ofta av ett löst sammansatt nätverk av kriminellt aktiva personer där endast den inre kärnan är något så när homogen. Övriga medlemmar kan tillfälligt knytas till gruppen när en viss kompetens behövs eller ett visst kontaktnät behöver utnyttjas.¹⁹ Enligt min mening försvåras polisens arbete betydligt av den lösa organisation som tycks finnas. Det tycks som om behovet av spaning och olika spaningsmetoder skulle vara betydligt större för denna typ av brottslingar än det är för brottslingar av mer konventionell typ.

¹⁶ BRÅ. MC-brott, sida 12ff

¹⁷ Thomas Servin, intervju

¹⁸ Systemhotande brottslighet, sida 6

¹⁹ Organiserad brottslighet 2004, sida 11 ff

3.3 Varför organiserad brottslighet?

De skäl som finns till att antalet grupperingar troligtvis har ökat kan vara flera. Dock kan två huvudargument för att organisera sig skönjas från den kriminelles perspektiv. Första och främsta skälet för medlemskap eller samarbete i organiserad brottslighet är att den ekonomiska vinningen ökar samtidigt som risken fördelas på fler personer. Till detta skall även läggas den ökade kompetens och kontaktnät som den enskilde kan ta del av då denne ansluter sig till ett kriminellt nätverk. Det andra argumentet är mer av fåfång karaktär då den enskilde kriminella personen vid medlemskap i en gruppering får en högre status och ett visst kändisskap inom de kriminella kretsarna. Vidare åtnjuter den enskilde personen ett visst skydd och får sociala fördelar av sitt medlemskap.²⁰ Enligt min mening synes det finnas tydliga fördelar för de kriminella individerna att organisera sig och samarbeta i allt större utsträckning. Med beaktande av informationen från BRÅ och från Thomas Servin, som har nämnts i tidigare stycken, verkar det också finnas en ökande trend av samarbete mellan kriminella personer.

3.4 Verksamhet

Verksamheten för den organiserade brottsligheten skiljer sig naturligtvis åt mellan de olika kriminella sammanslutningarna och är inte heller konstant. Likt ett företag ägnar de sig åt det de för närvarande kan tjäna mest pengar på och brottstypen som sådan är därför av underordnat intresse. Snarare är det devisen ”största möjliga vinst i förhållande till minsta möjliga risk” som avgör inriktningen på verksamheten.²¹ En brottsling som kan betraktas som yrkeskriminell kan i ena stunden ägna sig åt snatteri för att i nästa stund utföra ett värdetransportrån.²² Vissa brottstyper anses emellertid vara av

²⁰ Organiserad brottslighet i Sverige 2004 s 13

²¹ Systemhotande brottslighet, sida 2

²² Thomas Servin, intervju

särskilt allvarlig slag och ses som ett stort hot mot samhället. Det är också mot dessa som polisen främst använder spaningsmetoden med handhållen kamera. Det finns därför anledning att studera dem närmare, vilket kommer att göras i de följande styckena.

3.4.1 Medverkande offer

Den organiserade brottsligheten ägnar sig till stor del åt brott där det finns ett medverkande offer. Exempel på dessa är försäljning av narkotika till missbrukare och tillhandahållande av prostituerade till torskar. Även inkasso verksamhet är vanligt förekommande och om den personen har något att dölja vad gäller sina ekonomiska förhållanden faller denna i samma kategori som de tidigare nämnda, medverkande offer. Det rör sig således om brottsoffer som är mindre benägna att anmäla brott än vad som vanligtvis är fallet.

3.4.2 Systemhotande brottslighet

Den organiserade brottsligheten är inte främmande för att hota med och verkställa våldshandlingar av skilda slag mot vittne och myndighetspersoner. Många gånger är syftet med hoten att få myndighetspersoner eller vittne att titta åt ett annat håll, att ta tillbaka ett vittnesmål, att meddela ett tillstånd eller att lägga ner ett åtal av rädsla för repressalier.²³ Denna typ av brottslighet, sk systemhotande brottslighet, är skrämmande eftersom den innebär att myndigheter och rättsväsende utsätts för påfrestningar som försvårar lagföring och myndighetsutövning.²⁴ Som exempel på nyss nämnda brottslighet kan nämnas den bomb som exploderade framför åklagare Barbro Jönssons dörr i slutet av november 2007. Åklagare Jönsson arbetade med en utredning mot den kriminella grupperingen Brödraskapet Wolfpack och attentatet ansågs ha ett samband med hennes arbete.²⁵ Som ytterligare exempel på denna typ av brottslighet, som har blivit allt mer vanlig, är den skottlossning som skedde natten till

²³ BRÅ. MC-brott, sida 25

²⁴ Systemhotande brottslighet, sida 2

²⁵ Dagens Nyheter, 2007-11-21

den 14 mars 2008. En lägenhet på Köpenhamnsvägen i Malmö, som ägs av en åklagare, blev då beskjuten med ett flertal skott genom fönstren.²⁶ Enligt min mening är detta en fruktansvärd form av brottslighet. Dåden som sådana är tillräckligt allvarliga bara som enskild gärning sett. Men när de dessutom riktar sig mot personer som företräder staten och rättsväsendet blir angreppen så mycket allvarligare eftersom de kan ses som ett direkt angrepp på vårt samhälle.

3.4.3 Disciplinerade brottslingar

Tendensen bland de organiserade yrkeskriminella under senare år är att de har blivit allt mer militäriska i sin verksamhet. Militäriska i den betydelsen att brotten de utför har föregåtts av mer planering och större disciplin, de använder skjutvapen och våld i större utsträckning och visar en allt större hänsynslöshet.²⁷ Som exempel på detta kan postrånet i Göteborg som skedde 2008-01-22 nämnas. Vid det rånet var gärningsmännen tungt beväpnade, fem bombtrapper användes, sex bilar stacks i brand och fotanglar spreds ut för att hindra förföljare.²⁸ Det finns även senare exempel på liknande tillvägagångssätt. Handelsbankens kontor i Fosie, Malmö rånades 2008-03-16, rånarna var beväpnade och rånet föregicks av avledande manövrar då en bil sprängdes och ett flertal bombhot gjordes.²⁹ Detta är bara två exempel på hur brottslingarna blir allt mer organiserade, hänsynslösa och hur de åsidosätter risken för att oskyldiga personer blir skadade då brotten utförs. Denna totala brist på respekt för ett människolivs värde är ett allvarligt bekymmer och tendensen synes vara att denna typ av brott ökar.³⁰

²⁶ Dagens Nyheter, 2008-03-14

²⁷ Thomas Servin, intervju

²⁸ Dagens Nyheter, 2008-01-22

²⁹ Dagens Nyheter, 2008-03-16

³⁰ Thomas Servin, Intervju

3.5 Framtid

Att sia om den framtida utvecklingen för den organiserade brottsligheten blir, av naturliga skäl, en uppgift vars resultat inte blir helt tillförlitligt. Det kan emellertid göras trovärdiga uppskattningar och bedömningar om man baserar undersökningarna på ett tillräckligt stort empiriskt underlag. En förutsägelse kan dock aldrig anses hålla ett högt vetenskapligt värde eftersom händelserna som beskrivs inte har ägt rum, och kanske inte heller kommer att göra det. Det finns dock ett visst värde i att reflektera över en trolig framtid när beslut som har effekt långt fram i tiden skall fattas. Då jag i svaren på mina frågeställningar måste ta hänsyn till hur framtiden kan te sig menar jag att det är relevant att föra in information inte bara hur utvecklingen har varit utan också hur den förutspås att bli.

Inom ramen för samarbetet inom den Europeiska unionen ingår för medlemsstater att årligen rapportera om den organiserade brottslighetens verksamhet inom medlemsstatens territorium. Rapporteringen är ett led i den samverkan som finns mellan medlemsstater i EU för att bekämpa organiserad brottslighet. Rapporterna har varit deskriptiva och det har varit svårt att ur dem utläsa utvecklingen för den organiserade brottsligheten kommer att bli. På initiativ av EU har det inrapporterade materialet sammanställts och systematiserats. Uppdrag gavs till Slovenien, Belgien och Sverige att bedöma hur den organiserade brottsligheten kommer att se ut i deras länder år 2015. I Sverige gavs detta uppdrag till BRÅ som koncentrerade sig på fyra olika frågor som den organiserade brottsligheten har betydelse för och baserade svaren på dels den rapportering som skett till EU och dels på hur samhället i övrigt kommer att utvecklas.³¹ De fyra frågorna var: hur kan den legala marknaden se ut i Sverige år 2015, hur kan den illegala marknaden se ut i Sverige år 2015, hur kan strukturen se ut för den organiserade brottsligheten se ut i Sverige år 2015 och hur kan bekämpningen av den organiserade brottsligheten se ut år 2015³². I de

³¹ Organised crime outlook Sweden, sida 5

³² Organised crime outlook Sweden, sida 7

följande styckena kommer framförallt frågan om den organiserade brottslighetens struktur år 2015 i Sverige att presenteras.

BRÅ noterar att det i Sverige under 1990 talet har skett en ökad segregation i vårt samhälle. Framförallt har detta skett i landets större städer.

Segregationen är inte framträdande mellan människor med olika etniska ursprung utan finns framförallt mellan infödda svenskar och människor med ett annat etniskt ursprung, särskilt då människor med icke-europeiskt ursprung.³³

BRÅ menar att den ökade globaliseringen av ekonomin kan resultera i vissa specifika problem. Många tror att den globala konkurrensen kommer att göra det svårt att upprätthålla välfärden och det sociala trygghetsnätet som finns idag. Trovärdigheten för politikerna och vårt samhällliga system kommer att hotas om inte välfärden upprätthålls och med detta följer negativa konsekvenser för den ekonomiska utvecklingen, marknadens funktion och den demokratiska stabiliteten.³⁴ Vidare kommer media att i ökad utsträckning rapportera om det ökade våldet i de segregerade områdena, vilket kommer att ge bilden av en framväxt av två parallella samhällen. I syfte att skaffa sig fler röster kommer de politiska partierna att, för att visa sig handlingskraftiga, ge ökade anslag till de brottsbekämpande myndigheterna för att fokusera på de segregerade områdena.³⁵

Som ett resultat av ovan beskrivna scenario kommer människor i de segregerade områdena att känna sig utanför samhället och få ett misstroende för det politiska systemet. Detta gör att rekryteringsbasen för den organiserade brottsligheten ökar. Om inte de boende i segregerade områdena har förtroende för de styrande i samhället och samhället har kontroll över område med hög nivå av segregation kommer andra aktörer att träda in i samhällets ställe och erbjuda vad samhället är oförmöget att ge. Det befaras att den organiserade brottsligheten på många områden kommer att vara den

³³ Organised crime outlook Sweden, sida 50

³⁴ Organised crime outlook Sweden, sida 48

³⁵ Organised crime outlook Sweden, sida 53

aktör som tar över efter staten. Som en följd av detta kommer den organiserade brottsligheten att bli bättre strukturerade med en högre grad av hierarkisk ordning. Vidare medför detta att det kommer att bli färre gäng som är sysselsatta med organiserad brottslighet men dessa organisationer kommer att vara betydligt större och starkare än de gäng vi ser i dagens Sverige.³⁶ Av BRÅ:s rapport att döma går vi således en dyster framtid till mötes med en allt mer stabil organiserad brottslighet.

³⁶ Organised crime outlook Sweden, sida 54

4 Polisens spaningsmetoder

Vad spaning är och hur olika spaningsmetoder kan se ut kommer att behandlas i de följande avsnitten. Inledningsvis görs en definition av spaning och i vilken del av brottsutredningen som spaningsförfarandet kan placeras samt vilka befogenheter den enskilde polismannen har under spaningen. Därefter kommer vad som betecknas som okonventionella spaningsmetoderna att presenteras. De följande avsnitten är relevanta för uppsatsens frågeställningar då de definierar vad spaning och okonventionell spaning är. En kunskap som är nödvändig att inneha för att kunna ta ställning till frågeställningarna om spaningsmetodernas förenlighet med skyddet mot ingrepp i den personliga integriteten.

4.1 Vad är spaning?

En grundläggande förutsättning för att ett brott skall klaras upp och eventuellt leda till en fällande dom är att brottet kommer till polisens eller åklagarens kännedom. Det är först då som en förundersökning kan inledas och den utredning som vanligtvis görs kan inledas. Många brott får polisen kännedom om genom att allmänheten anmäler en händelse till polisen. Polisen kan även själv vara ute i samhället, ha en hög synlighet och aktivt leta efter lagöverträdelser. Genom iakttagelser av kända kriminella personer kan ett brott upptäckas och kvävas i sin linda, vilket torde vara att föredra framför att allmänheten anmäler ett fullbordat brott.

En av många metoder för polisen att samla in information är att bedriva spaning, vilket har lagstöd i PL 2 § 3 p. Spaning kan göras i den process som föregår förundersökningen och kännetecknas då av att det inte finns någon konkret misstanke om att ett visst brott är begånget när spaningen inleds. Snarare är syftet med spaningen att skaffa en tillräckligt stark misstanke för att en förundersökning skall kunna inledas. Naturligtvis kan

det finnas en vag misstanke om att ett brott har begåtts eller att ett brott kan komma att planeras redan på detta tidiga plan.

Med spaning menas således att polisen iakttagger en misstänkt person eller en person som är känd av polisen sedan tidigare för att utröna om denne är i färd med att begå någon brottslig handling. Även personer som inte är misstänkta men som kan tänkas ha ett umgänge med en misstänkt eller tidigare känd person kan i vissa fall iakttagas för att kartlägga vanor och kontaktnät. En grundläggande förutsättning för spaning är att det arbete som polisen bedriver sker utan att den eller de som är föremål för spaningen har någon vetskap om de är iakttagna.³⁷

Spaning är följaktligen ett genomgångsled för att samla in och värdera fakta. Beroende på resultatet av spaningen tas sedan beslut om att förundersökning skall inledas, vilket enligt RB 23 kap. 1 § skall göras när det finns anledning att anta att ett brott har blivit begånget som hör under allmänt åtal.³⁸ När väl en förundersökning har inletts och skäligen misstanke mot en person föreligger är det med andra ord inte längre spaning som polisen bedriver utan den övervakning och informationsinhämtning som sker är en del av utredningsförfarandet, enligt Spanark- utredningen.³⁹ Då arbetsmetoderna för övrigt är snarlika och behovet av spaningsåtgärder sannolikt ökar när en förundersökning har inletts kan det, enligt min mening, anses olyckligt och förvirrande att termen spaning skall vara begränsad i tiden till att endast avse de åtgärder som vidtas innan en förundersökning är inledd. Detta synsätt är också något som förespråkas av Helmius.⁴⁰ Av den anledningen kommer jag i det följande att använda termen spaning till att avse polisens agerande både innan och under en förundersökning. När det är väsentligt med att skilja de båda åtgärderna kommer detta också att skrivas ut. På så vis blir det tydligare vilket förfarande som åsyftas.

³⁷ Helmius, sida 20

³⁸ Spanorg, sida 16

³⁹ Spanark, sida 124

⁴⁰ Helmius, sida 20 f

Man kan även tala om ett stadium innan spaningen som går ut på att samla in och analysera information som kan vara betydelsefull vid en framtida spaningsinsats. Den informationsinhämtningen benämns vanligtvis som underrättelseverksamhet.⁴¹

Spaning skall emellertid inte förväxlas med övervakning. Enligt PL 2 § 2 p skall polisen övervaka den allmänna ordningen och säkerheten. När ordningen eller säkerheten för allmänheten störs skall polisen ingripa. Att övervaka den allmänna ordningen görs bäst genom att polisen gör sig synlig detta då blott polisens närvaro har en lugnande effekt på omgivningen. Således finns det en markant skillnad mellan övervakning och spaning eftersom övervakning företrädesvis görs öppet medan spaning bedrivs dolt, utan att spaningsobjektet har vetskap om att denne är iakttagen.

4.2 Befogenheter under spaningsförfarandet

För den enskilde polismannen skiljer sig dock hans agerande inte mycket åt om han utför spaning innan en förundersökning har inletts eller om han utför spaningsuppdrag inom ramen för en förundersökning. Det är inte så att behovet av spaning minskar för att en förundersökning är inledd, snarare är behovet det motsatta och det behövs fler spaningsinsatser från polismyndigheten. Skillnaden som är märkbar för den enskilda polismannen är att det ges möjlighet att vidtaga tvångsåtgärder enligt RB 27 och 28 kap när förundersökning har inletts. Regleringen i RB anger när informationshämtning med hjälp av tvångsmedel får användas under en förundersökning. Denna reglering är nödvändig eftersom användandet av tvångsmedel annars skulle vara i strid med de grundläggande fri- och rättigheter som anges i RF 2 kap. Med en lagreglering görs metoderna godtagbara enligt RF 2 kap. 6 §.

⁴¹ Berggren och Munck, sida 36 f

Enskild polisman har ansetts ha rätt att vidtaga vissa tvångsåtgärder som exempelvis beslag även om en förundersökning inte är inledd, om det är fara i dröjsmål. Detta skulle då medföra att en förundersökning inleds i den stund som åtgärden genomförs.⁴² Situationen är främst aktuell för den händelse att en polisman ingriper mot ett brott och därmed påbörjar en sk primärutredning, vilket görs om en förundersökning ännu inte har hunnit inledas. Det anses viktigt att polisman inte skall behöva vänta med utredningsåtgärder när ett omedelbart ingripande är nödvändigt och därför finns denna, en aning omstridda, möjligheten.⁴³ Någon rätt att på eget initiativ inleda en tvångsåtgärd av mer ingripande karaktär, som exempelvis hemlig kameraövervakning, finns inte för den enskilde polismannen. Tvångsåtgärder av denna nyss nämnda mer ingripande karaktär skall enligt Lhk 4 § prövas av rätten på ansökan av åklagare.

4.3 Okonventionella spaningsmetoder

I Rikspolisstyrelsens Spanark-rapport myntades begreppet okonventionella spaningsmetoder. Det nya begreppet syftade till att ersätta den tidigare benämningen, moderna eller sofistikerade spaningsmetoder. En ändring av terminologin var behövlig då begreppen som användes tidigare var missvisande. Detta eftersom vad som är modernt eller sofistikerat ändras med tiden och med teknologins utveckling. Vad en okonventionell spaningsmetod skulle kännetecknas av definierades inte närmare men det konstaterades att polisen behövde använda mer offensiva åtgärder för att upptäcka och kartlägga den allt mer allvarliga och mer organiserade brottsligheten. Det ansågs nödvändigt att de nya spaningsmetoderna behövde vara av mer okonventionellt slag än de metoder som redan användes för att framgång skulle nås.⁴⁴ I propositionen till polislagen anges exempel på vilka de okonventionella spaningsmetoderna kan vara. Det anges där att provokation, infiltration, agentverksamhet, hemlig avlyssning

⁴² Danielsson, Stig, Förundersökning i brottmål, sida 82 f

⁴³ Diesen, Förundersökning, 216 ff

⁴⁴ Spanark, sida 29 ff

och TV-övervakning är att betrakta som okonventionella spaningsmetoder.⁴⁵ Det är min uppfattning att användandet av handhållen kamera under spaning, av förarbetena att döma, kan kategoriseras som en okonventionell spaningsmetod. Detta då en handhållen kamera rent tekniskt bör kunna jämföras med TV-övervakning och de i förarbetena givna exemplen inte skall läsas som en uttömmande katalog. Den främsta skillnaden mellan TV-övervakning och handhållen kamera är för övrigt det faktum att den handhållna kameran är mobil och inte kräver förarbete av teknisk personal i form av montering och installation vilket fallet är med TV-övervakning. Vidare manövreras den handhållna kameran direkt på plats och överför inte bilderna till en särskild mottagare till skillnad mot TV-övervakningen.

I utredningen som föregick polislagen diskuterades principer för hur arbete med okonventionella spaningsmetoder skulle utföras. Principerna lyder som följer:

Polisen får aldrig:

1. själv begå brott för att efterforska eller avslöja brott.
2. provocera eller förmå någon att begå brott eller att påbörja brott.
3. underlåta att vidtaga föreskrivna åtgärder mot brott eller mot en person som misstänks för brott.⁴⁶

Principerna ledde aldrig till någon särskild lagstiftning för polisens spaningsarbete utan ansågs rymmas inom de ramar som gäller för polisens arbete i övrigt.⁴⁷ Exempelvis kan, vad gäller 1:a punkten ovan, hänvisas till PL 8 § 1 men där det stadgas att ”En polisman som har att verkställa en tjänsteuppgift skall under iakttagande av vad som är föreskrivet i lag eller annan författning ingripa...”. Således är de lagar och föreskrifter som gäller för polisarbete i allmänhet även tillämpliga för polisen när de utför spaning

⁴⁵ Prop 1983/84:111 sida 44 f

⁴⁶ Prop 1983/84:111 sida 45 ff

⁴⁷ Prop 1983/84:111 sida 48 f

med metoder som kan kategoriseras som okonventionella.⁴⁸ Därmed regleras även principerna för användandet av handhållen kamera under spaning som vidtas innan en förundersökning är inledd i de lagar och föreskrifter som reglerar polisens arbete i övrigt.

⁴⁸ Prop 1983/84:111 sida 48 f

5 Kameraövervakning

I detta avsnitt kommer en av de metoder som av Spanarkrapporten kategoriserade som okonventionell spaningsmetod att närmare utredas, nämligen kameraövervakning. Avsnittet avser att ge läsaren en definition av de olika metoderna som finns för att övervaka en person eller plats med hjälp av filmkamera. Syftet med avsnittet är att ge läsaren den kunskap som är nödvändig för att särskilja de olika metoderna. Jag avser även att klargöra vilka metoder det finns lagstöd för och för vilka metoder som reglering saknas. Det stycke som rör handhållen videokamera är en aning mer utförligt då det framförallt är denna metod som knyter an till frågeställningarna för denna uppsats. De övriga styckena som rör annan typ av kameraövervakning är emellertid även de väsentliga, detta då för- och nackdelar tydligare åskådliggörs för läsaren om denne har en viss inblick i de olika metodernas definition och användningsområde.

5.1 Kameraövervakning med fast installation

Övervakning med kamera med fast installation är den form av kameraövervakning som är vanligast i vårt samhälle. Metoden används inte enbart av polisen, snarare är kameraövervakning med fast installation mer frekvent använd av näringsidkare, säkerhetsbolag och privatpersoner. Detta görs exempelvis i köpcentra, på banker, uttagsautomater etc. Med denna övervakningsmetod menas att en för stadigvarande bruk, fast monterad kamera med fast optik är riktad mot ett specifikt område.

Metoden med kameraövervakning med fast installation regleras i Lag (1998:150) om allmän kameraövervakning. För allmän kameraövervakning krävs, enligt 5 § Lak, tillstånd från länsstyrelsen om kamerorna riktas mot

en plats som allmänheten har tillträde. Vid tillståndsprövningen görs en avvägning mellan å ena sidan den enskildes intresse av att inte bli övervakad och å andra sidan den brotts- eller olyckspreventiva funktion som kameran kan tänkas innebära. Av betydelse för prövningen om intrånget i enskildas intresse är på vilket vis kameraövervakningen kommer att ske och vilket fysiskt område som kommer att övervakas.⁴⁹ I 3 § Lak stadgas att upplysning skall lämnas om att ett område är kameraövervakat med tydlig skyltning. Om ljudupptagning görs skall detta också framgå av den tydliga skyltningen.

Undantag från ovan nämnda reglering finns bl.a. för polis, vilket framgår av 9 § Lak. Det stadgas i nyss nämnda paragraf att polis får bedriva allmän kameraövervakning utan tillstånd om det finns en särskild risk att allvarlig brottslighet som hotar liv eller hälsa, eller omfattande skadegörelse kommer att bedrivas på platsen. Syftet med övervakningen ska således vara att förhindra eller förebygga brott av allvarlig karaktär.

5.2 Fjärrmanövrerade kameror

Med fjärrmanövrerade kameror menas en TV-kamera, eller liknande optiska instrument, som är fast monterade men som kan styras av en operatör i närheten eller från längre avstånd. Metoden skiljer sig således från den fasta kameran, som vanligtvis används vid allmän kameraövervakning, genom att den fjärrmanövrerade kameran kan riktas åt olika håll och kameran ger möjlighet att zooma in särskilt intressanta objekt.

Lhk stadgar att kameraövervakning med fjärrmanövrerade kameror får användas av polisen vid förundersökning utan att upplysning om övervakningen lämnas. Lagen infördes 1996 med en begränsad giltighet fram tills 1996 års utgång. Lagen har sedan dess ändrats vid ett flertal tillfälle och giltigheten har även den ändrats och förlängts. Fortfarande har

⁴⁹ Framgår av 6 § Lak

emellertid lagen en begränsad giltighet, numera fram till utgången av 2008.⁵⁰

För att tillstånd om hemlig kameraövervakning skall lämnas krävs att den aktuella förundersökningen rör brott som det inte är föreskrivet lindrigare påföljd än två år eller försök, förberedelse eller stämpling till ett sådant brott. I 3 § Lhk ställs ytterligare ett antal kriterier som måste vara uppfyllda för att tillstånd för hemlig kameraövervakning skall kunna lämnas. Det krävs att det finns någon som är skäligen misstänkt och att åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen. Dock kan hemlig kameraövervakning också användas för att fastställa vem som skäligen kan misstänkas för brottet. En avvägning skall göras mellan skälen för åtgärden och det intrång eller men som åtgärden medför för den misstänkte eller för något motstående intresse. Vidare får endast hemlig kameraövervakning med fjärrstyrda kameror ske på platser där den misstänkte kan antas komma att regelbundet uppehålla sig. Om det inte finns någon som är skäligen misstänkt får, enligt 3 a § Lhk, hemlig kameraövervakning göras på den plats som brottet förövats och i omgivningen runt brottsplatsen. Detta får dock endast ske om syftet med övervakningen av platsen är att fastställa vem som skäligen kan misstänkas för brottet.

Det finns ytterligare en väg som kan användas om polisen vill ha möjlighet att utnyttja fjärrmanövrerade kameror. Lag (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottsmål gäller för i lagen särskilt angivna brott. Framförallt är det brott som hotar rikets säkerhet som räknas upp i den uttömmande katalog som 1 § Ltbr är. Vid förundersökning med anledning av de särskilt angivna brotten får kameraövervakning användas även om straffminimum för brottet understiger två år. Ansökan om tillstånd för kameraövervakning görs hos tingsrätt men det finns också en möjlighet för åklagare att besluta om hemlig kameraövervakning. Detta kan göras om det befaras att en ansökan till tingsrätt skulle medföra en olägenhet eller fördröjning som skulle vara till men för utredningen. Dock skall tingsrätten

⁵⁰ Prop. 2007/08:9, Lag (2007:970) om fortsatt giltighet av lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning

meddelas om åklagarens beslut och en överprövning skall göras. Denna typ av övervakning är dock sällan använd av den öppna polisen eftersom brottskatalogen främst anger brott som utreds av Säkerhetspolisen.

För polisens användande av fjärrmanövrerade kameror under en förundersökning är Lhk och Ltbr de enda möjligheten som finns att få tillstånd till dylik övervakning. Skulle kameraövervakning anses vara behövlig i något fall där förundersökning inte inletts är enda möjligheten för en reglerad kameraövervakning att söka tillstånd för allmän kameraövervakning, med de krav på skyltning och upplysning som följer med den typen av övervakning.

5.3 Handmanövrerade kameror

Med handmanövrerade kameror menas videokameror som den enskilde polisen manövrerar direkt på platsen. Videokameran hålls företrädesvis, som termen antyder, direkt i handen och det är ofta de i handeln vanligt förekommande videokamerorna som används.

Såsom Lhk är skriven omfattas inte handmanövrerade kameror av lagens tillämpningsområde. Detta eftersom lagen enbart reglerar dolda fjärrstyrda TV-kameror, andra optisk-elektroniska instrument eller därmed jämförbara utrustningar med vilket åsyftas kameror som inte manövreras på platsen. Det saknas därmed uttryckligt lagstöd för polisens användande av handmanövrerade kameror.⁵¹ Integritetsskyddskommittén är kritisk till detta och förespråkar att en reglering införs som uttryckligen tillåter användandet av handhållen kamera i vissa situationer för polisen.⁵²

Den handhållna videokameran är vanligt förekommande vid polisens spaningsarbete och en videokamera ingår i varje polismans personliga utrustning, om denne arbetar som spanare. Den handhållna videokameran används både inom ramen för en förundersökning och innan någon

⁵¹ SOU 1998:46 sida 350

⁵² SOU 2008:3 sida 260f

förundersökning är inledd.⁵³ Som tidigare anförts är en förutsättning för att använda tvångsåtgärder, till vilka den hemliga kameraövervakningen räknas men inte den handhållna kameran, att en förundersökning är inledd och av detta följer att det då finns en misstanke om att brott är begånget.

Användningsområdet för en handhållen kamera är främst att dokumentera spanarens visuella observationer. Detta kan göras exempelvis för att dokumentera ett överlämnande av narkotika vid en narkotikatransaktion eller för att styrka att ett möte mellan kriminella personer har ägt rum. En handhållen kamera används även för att kartlägga och identifiera kända kriminella personer. Filmen används då internt inom polisen för att kollegor skall känna igen de kriminella personerna om de påträffas ute på offentliga platser. Fördelen med denna metod för identifiering gentemot ett vanligt fotografi är att den kriminelles kroppshållning och rörelsemönster kan visas vilket avsevärt förenklar en identifiering.⁵⁴

Nackdelarna med användandet av handhållen kamera, sett ur ett polisiärt perspektiv, härrör sig främst till rena personal- och resursfrågor. De nackdelarna är förövrigt inte tillämpliga enbart på användandet av handhållen kamera, utan de kan appliceras på spaningsarbete som helhet. Användandet av en handhållen kamera är personalkrävande, särskilt om övervakningen sker under en längre tid samt om det är en byggnad med flera in- och utgångar som bevakas då det då krävs minst en person vid varje in och utgång. Vidare medger många gånger inte terrängen på platsen att en spanare kan hålla sig dold på den plats som skall övervakas. Och även om det med lite möda skulle gå att hålla sig gömd, krävs det också att det finns en dold väg till och från platsen så att avlösning kan ske. Detta försvårar användandet av spaningsmetoden på ödsliga platser.⁵⁵

Vad gäller dokumentation av användandet görs detta i en sk. Spaningslogg. Det förs där in vem som har filmat, vem som har filmats samt tid och plats

⁵³ Intervju med Spanare på Länskrim, Malmö 2008-02-21

⁵⁴ Intervju Länskrim

⁵⁵ Prop 1996/96:85, sida 19 f

för när inspelningen gjordes.⁵⁶ I de fall som filmen sparas och arkiveras för att användas i identifieringssyfte, vilket beskrivits ovan, görs detta i en sk. SUR. Förkortningen står för Särskilt undersöknings register och här kan film från användandet av handhållen videokamera förvaras i upp till ett år. För registret råder sekretess och ett mycket begränsat antal personer har tillgång till filmerna som lagras i SUR.⁵⁷

Frågan om användandet av handmanövrerad videokamera har varit föremål för granskning av JO, vilket utmynnade i ett beslut den 14 september 1994. Polismyndigheten i Stockholm använde handmanövrerad videokamera för att filma en demonstration på allmän plats i Stockholm. Syftet var att dokumentera händelsen eftersom den befarades bli orolig och en videofilm av eventuella brottsliga händelser skulle i så fall utgöra en bra dokumentation över händelseförloppet. JO konstaterade att det inte finns någon reglering som uttryckligen förbjuder användandet av handhållna, portabla videokameror i polisens utredande eller brottsförebyggande verksamhet. Vidare menade JO att en inspelning som görs av polisen vid fullgörande av övervakningsuppdrag eller i utredande eller brottsförebyggande verksamhet inte inskränker någon grundlagsskyddad fri eller rättighet och riktade därför ingen kritik mot polismyndigheten. Snarare menade JO att upptagningen i det aktuella fallet skulle vara av värde för JO:s granskning om någon orolighet skulle ha utbrutit under demonstrationen. JO var emellertid tydlig med att polisen måste vara väl införstådda i att användandet av handmanövrerad kamera kräver en hög grad av medvetande om de grundlagsregler som gäller för den enskildes integritet.⁵⁸

⁵⁶ Intervju, Länskrim

⁵⁷ Intervju med Thomas Servin, Chef Underrättelseavdelningen, Länskrim, Skåne

⁵⁸ JO dnr. 109-1994

5.4 Ger kameraövervakning resultat?

De hemliga tvångsmedlen, till vilka hemlig kameraövervakning räknas, används främst då det funnits misstanke om grov eller organiserad narkotikabrottslighet, mord, grova rån, människorov, grov människosmuggling och grovt olaga hot.

Frågor om tillstånd till hemlig kameraövervakning prövas av rätten efter ansökan av åklagaren. Under 2005 meddelades 49 tillstånd till hemlig kameraövervakning varav nästan hälften (23 st) avsåg övervakning på grund av grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling. Detta är en drastisk ökning av antalet meddelade tillstånd eftersom det år 2003 endast meddelades ca 22 tillstånd. Den genomsnittliga övervakningstiden var för år 2005 38 dagar, vilket även det är en ökning jämfört med år 2003 eftersom den genomsnittliga övervakningen år 2003 endast varade i 22 dygn.⁵⁹

Det finns flera förklaringar till att antalet meddelade tillstånd har ökat så markant inom loppet av bara några få år. Den grova brottsligheten har blivit allt mer organiserad till sin struktur och det är vanligt att en större grupp personer deltar i planeringen och utförandet av grova brott. Således finns det en större grupp misstänkta personer vid varje enskilt ärende. Detta medför att antalet tillstånd om hemlig kameraövervakning som beviljas ökar då samma förundersökning rymmer fler misstänkta personer.⁶⁰

Det är svårt att med bestämdhet säga om övervakningen varit betydelsefull för förundersökningen eller inte då det beror på hur man definierar termen betydelsefull. En uppskattning har emellertid gjorts som säger att den hemliga kameraövervakningen var avgörande för förundersökningen vid 30 (61 %) av de beviljade 49 övervakningarna under år 2005. Till denna statistik skall även läggas att övervakningen i flera fall inte ledde till att misstankarna mot den övervakade kunde styrkas men att övervakningen

⁵⁹ Regeringens skrivelse 2006/07:28, sida 11 f

⁶⁰ Regeringens skrivelse 2006/07:28, sida 13

ledde till ingripande mot personer i den misstänktes närhet. Vidare har även den tekniska utrustningen havererat vid ett flertal tillfälle vilket medfört att övervakningen inte kunnat genomföras på önskat vis.⁶¹

Vad gäller resultatet för kameraövervakning som görs med handhållen kamera, både under en förundersökning och innan en sådan har inletts, är det svårare att uttala sig om metoden är framgångsrik. Om framgång skall mätas i hur många gånger metoden har haft betydelse vid en rättegång är metoden inte alls särskilt lyckad. Detta då det är sällsynt att en filmsekvens tagen av en spanare åberopas i en rättegång. Om en filmsekvens åberopas betraktas risken vara stor att spanaren också kallas som vittne, för att förklara hur filmen är tagen. Därmed skulle identiteten för den polis som arbetar som spanare bli röjd och denne skulle inte längre kunna fullgöra sitt arbete som spanare. Av den anledningen väntar polisen och åklagaren med åtal tills de har andra bevis som styrker det aktuella brottet. Användandet av handhållen kamera anses emellertid vara ett bra verktyg och ger bra resultat för det polisiära arbetet, även om dess goda egenskaper inte kan visas i form av fällande domar.⁶²

⁶¹ Regeringens skrivelse 2006/07:28, sida 11 f

⁶² Intervju, Länskrim

6 Integritet

Den personliga integriteten, och skyddet för densamma, har en betydande roll att spela när polisens spaningsmetoder diskuteras. Detta då den personliga integriteten tjänar som motpol när befintliga och utökade befogenheter för rättsväsendet diskuteras. Bruket av, och kanske framförallt ett missbruk av, en handhållen kamera vid spaning riskerar att kränka grundlagsskyddade rättigheter för enskilda medborgare. Det är därför min åsikt att det inte går att ta ställning till mina frågeställningar utan att först noggrant ha övervägt det ingrepp i den personliga integriteten som användandet av handhållen videokamera kan tänkas göra. Av den anledningen kommer detta avsnitt att behandla den personliga integriteten. Syftet är att klargöra vad det skyddsvärda intresset är, varför har den personliga integriteten så hög status i vårt samhälle? Svaret på den frågan går att finna i vår lagstiftning och jag kommer därför även att redogöra för det skydd som finns mot ingrepp i integriteten.

6.1 Integritetsbegreppet

Inledningsvis måste begreppet integritet definieras, vilket för övrigt inte har gjorts i lagstiftningen. Däremot har det i förarbete gjorts försök att få en enhetlig definition. Avstamp har då gjorts i de grundläggande fri- och rättigheterna i RF 2 kap. Utredningen kom fram till att integriteten som begrepp spänner över ett stort område och bör av den anledningen delas upp i flera beståndsdelar för att uppnå en tydlig definition. Utredningen valde att dela upp begreppet i fem punkter vilka var för sig ger en definition av vad integritet är och således är något som skall skyddas:

- Den rumsliga integriteten, det vill säga hemfriden.
- Den kroppsliga integriteten, med vilket menas skyddet för liv och hälsa samt ingrepp mot detsamma.
- Den materiella integriteten, med vilket egendomsskyddet åsyftas.

- Den personliga integriteten i fysisk mening, vilket syftar till den personliga friheten och rörelsefriheten.
- Skyddet för den personliga integriteten i ideell mening, vilket är skydd för privatlivet, personligheten och den privata ekonomin.⁶³

6.2 Regeringsformen

I RF 2 kap finner vi det grundläggande skyddet för den personliga integriteten. Det räknas här upp ett antal fri- och rättigheter som varje medborgare har ett grundlagsfäst skydd mot intrång i. De fri- och rättigheter som stadgas i RF 2 kap är av två typer, absoluta och relativa. De absoluta rättigheterna får inte under några omständigheter inskränkas. Under vissa omständigheter får emellertid de relativa rättigheterna inskränkas, vilket framgår av RF 2 kap. 12 §, men det måste då göras med uttryckligt lagstöd. Dessutom måste begränsningarna göras enbart för att tillgodose intresse som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och proportionalitet skall råda mellan det ingrepp som den enskilde utstår och målet med den åtgärd som skall göras. Vidare får begränsning ej göras enbart på politisk, religiös eller kulturell åskådning.

De relativa rättigheterna, som får inskränkas, framgår av 2 kap 12 § och de är som följer: RF 2 kap 1 §, vilken hanterar yttrandefriheten, informationsfriheten, mötesfriheten, demonstrationsfriheten, föreningsfriheten samt religionsfriheten. RF 2 kap 6 § är också en relativ rättighet och paragrafen behandlar skydd mot kroppsligt ingrepp, kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång. Även skydd mot undersökning av brev, hemlig avlysning, upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande hanteras i nyss nämnda lagrum. I RF 2 kap 8 § anges ett skydd för medborgare från att frihetsberövas och sin rätt till rörelsefrihet inom riket och över dess gräns. Dessutom finns det särskilda skyddsregler i RF 2 kap 13-14 §§ som anger att yttrande och

⁶³ SOU 1984:54 sida 42

informationsfriheten får begränsas med hänsyn till allmän ordning, säkerhet eller förebyggande och beivrande av brott. Mötes- och demonstrationsfriheten får begränsas med hänsyn till ordning och säkerhet vid sammankomster eller med hänsyn till trafiken.

De nämnda regleringarna i RB 2 kap 12 § om uttryckligt lagstöd, att begränsningarna enbart får göras för att tillgodose intresse som är godtagbara i ett demokratiskt samhälle och att en avvägning skall göras mellan det ingrepp som den enskilde utstår och den åtgärd som skall göras känns igen i ändamålsprincipen, behovsprincipen och proportionalitetsprincipen vilka alla således skall beaktas vid åtgärder som kan innebära inskränkningar i den personliga integriteten.

Legalitetsprincipen, som kommer till uttryck i RF 1 kap 1 §, förstärks ytterligare i RF 2 kap 12 § i det att paragrafen föreskriver att inskränkningar av fri- och rättigheterna endast får ske i lag. Regler om straffprocessuella tvångsmedel skall följaktligen vara obligatoriska och detaljregleras i lag. Detta för att godtyckliga och överraskande ingripande ej skall göras eller för att undvika att rättspraxis slår in på vägar som hotar den allmänna rättssäkerheten i landet.⁶⁴

Det diskuteras i Integritetsskyddskommitténs utredning om grundlagsskyddet för ingrepp i den personliga integriteten skall utökas. Kommitténs förslag är att införa ett andra stycke i RF 2 kap. 6 § och där ange att varje medborgare gentemot det allmänna är skyddad mot intrång som sker i hemlighet eller utan samtycke om intrånget sker i betydande mån och innebär övervakning eller kartläggning av den enskildes personliga förhållanden. Detta nya andra stycke skall vara en relativ rättighet som kan begränsas enligt den ordning som föreskrivs i RF 2 kap. 12 §.⁶⁵

⁶⁴ Ekelöf, Rättegång tredje häftet, sida 17

⁶⁵ SOU 2008:3, sida 255

6.3 EKMR

Skydd för den personliga integriteten tillförsäkras även i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, EKMR. Sverige ratificerade Europakonventionen 1953 men den inkorporerades då inte med svensk rätt. Detta gjordes först den 1 januari 1995 då Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna trädde i kraft. I samband med detta infördes ett stycke i RF 2 kap 23 § som säger att lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtagande på grund av Europakonventionen.⁶⁶

EKMR riktar sig i huvudsak till den egna befolkningen men omfattar alla individer inom konventionsstaternas jurisdiktion och ger även ett visst exterritoriellt skydd.⁶⁷ Likt RF är EKMR uppbyggd med ett antal fri- och rättigheter varav en del är absoluta och en del är relativa. Det är endast i de relativa rättigheterna som inskränkningar kan göras och dessa inskränkningar får endast göras om de är nödvändiga för det demokratiska samhället. När Europadomstolen gör bedömningen om en inskränkings nödvändighet anses de nationella domstolarna åtnjuta en ”margin of appreciation”. Detta innebär att om de nationella domstolarna anser att ett ingrepp är nödvändigt godtar också Europadomstolen detta, om inte speciella skäl talar emot det. Omfattningen av denna ”margin of appreciation” varierar emellertid beroende på arten av det skyddsvärda intresset.⁶⁸

För frågan om kränkning av den personliga integriteten vid polisens övervaknings- och spaningsmetoder är det främst artikel 8 EKMR som aktualiseras. Artikel 8 är en relativ rättighet och den lyder som följer:

⁶⁶ Danelius, Hans. Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, sida 46

⁶⁷ Danelius, Hans. Sida 47

⁶⁸ Danelius, Hans. Sida 60 f

”Artikel 8 . Rätt till skydd för privat- och familjeliv

1. Var och en har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens.
2. Offentlig myndighet får inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välbefinnande, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.”

Av lydelsen framgår att EKMR är mer allmänt hållen och mindre specificerad än vad RF är. På så vis kan EKMR uppfattas som mer omfattande då fler situationer kan tolkas in i lydelsen. Rätten till respekt för privatlivet är exempel på hur det är svårt att avgränsa artikelns omfattning eftersom privatlivet som begrepp är svårt att definiera och många händelser kan inordnas under begreppet. Flera av konventionens övriga artiklar hanterar omständigheter som även kan hänföras till privatlivet, exempelvis kan artikel 3 som behandlar skydd mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling sägas vara kraftiga ingrepp i rätten till respekt för privatlivet. Artikel 8 innebär dock primärt att staten inte skall göra ingrepp i de rättigheter som behandlas i punkt 1 utom i de fall som punkt 2 kan motivera ett ingrepp. Det finns även en skyldighet för staten att genomföra positiva åtgärder i form av lagstiftning och skydd mot övergrepp i särskilda situationer. Staten kan således anses ha brutit mot artikel 8 om den tolererat en viss situation eller inte skapat ett tillräckligt skydd. Kravet på skyddsåtgärder sträcker sig dock endast till att utfärda lagar och förordningar som tillförsäkrar den enskilde skydd för sitt privatliv, familjeliv, hem och korrespondans.⁶⁹

Europadomstolen har i ett flertal avgörande hanterat frågor som rör skyddet för den personliga integriteten. I fallet *Klass m.fl. mot Tyskland* behandlades frågan om ett tillförlitligt kontrollsystem för åtgärder som utförs utan att den

⁶⁹ Danelius, Hans. Sida 220 f

det berör informeras om detta. Fallet rörde telefonavlyssning av en person, vilket domstolen konstaterade var i förenlighet med de inskränkningar som får göras i skyddet för den enskildes integritet. Dock menade domstolen att det måste finnas en effektiv apparat för kontroll och uppföljning av de vidtagna åtgärderna.⁷⁰ I fallet *Amann mot Schweiz* hade ett telefonsamtal till Amann från den sovjetiska ambassaden avlyssnats vilket ledde till att misstankar om att Amann var sovjetisk spion. Europadomstolen konstaterade att telefonavlyssning förvisso var en godtagbar tvångsåtgärd. I detta fallet ansåg de emellertid att lagstiftningen inte var tillräckligt preciserad för att motivera en inskränkning av skyddet för den personliga integriteten och åtgärden var därmed i strid med art. 8 EKMR.⁷¹

6.4 När kränks integriteten?

Som framgår av kapitel 6.1 är integritetsbegreppet inte helt enkelt att definiera. I nyss nämnda kapitel har det redovisats två metoder att försöka definiera begreppet. De definitionerna gör det möjligt att avgränsa integriteten till ett visst område som ger oss en uppfattning om ungefär vad integritet är. Det finns emellertid ingen exakt definition vilket gör att integritetsbegreppet tolkas olika av olika personer. Med detta följer att tolkningen och definitionen av när en kränkning av integriteten har skett kan skilja sig åt från person till person, även om det troligtvis inte rör sig om någon markant skillnad.

Strömholm har i ett försök att definiera integritetsbegreppet utgått från de handlingar som kan anses integritetskränkande. Kränkningarna kan då, enligt Strömholm, delas upp i tre huvudgrupper:

1. Intrång i en annan persons privata sfär, oavsett om intrånget sker i fysisk eller någon annan mening.

⁷⁰ Danelius, Hans, 2002, s.272, Klass m.fl. mot Tyskland, Appl. No 5029/71, 6/9 1978

⁷¹ *Amann mot Schweiz*, Appl. No 27798/95, 16/2 2000

2. En insamling av uppgifter som rör en persons privata angelägenheter.
3. Ett offentliggörande eller annan användning av en persons privata förhållande.⁷²

För att en gärning skall vara integritetskränkande skall den således inkräkta på något av de ovan uppräknade skyddsvärda intressena. Användandet av handhållen kamera vid spaning kan medföra ett intrång i en annan persons privata sfär eller vara ett intrång i den rumsliga eller personliga integriteten. Att någon ovetandes blir filmad i en privat situation i sitt hem skulle onekligen vara ett ingrepp i dennes privata sfär eller rumsliga integritet. Men är det så den handhållna kameran används under spaning av polisen i praktiken? Skall risken för ett dylikt användande innebära att spaningsmetoden regleras? Det är frågor som det finns anledning att återkomma till i analysdelen av denna uppsats.

Beckman hävdar att svaret på frågan om vad som kan motivera en kränkning av integriteten ofta kan ses proceduriellt. Med detta menas att vi ofta är mer intresserade av hur beslutet fattas än av dess substantiella innebörd. Beckman menar att en extern kontroll vid beslutsfattandet genom exempelvis parlamentariska representanter ofta ses som en garant för att medborgarnas rättigheter inte kränks. Det finns tecken på att lagstiftaren tagit till sig av detta, exempelvis skall det numera finnas ett offentligt ombud närvarande när beslutet om hemliga tvångsmedel tas. Således finns det en ökad öppenhet när beslut som kan inkräkta på den personliga integriteten tas. Den ökade öppenheten och kontrollen granskar emellertid endast att lagstiftningen på området följs. Frågan är om en korrekt lagtillämpning är detsamma som att respektera den personliga integriteten? Frågan är inte helt okontroversiell. Beckman förespråkar att det proceduriella synsättet istället ersätts med en metod som utgår från de substantiella värderingar som vi anser vara oskiljaktiga för en demokrati. Utifrån dessa värderingar skulle sedan statsmakternas agerande kunna

⁷² Strömholm, SvJT 1971 sida 695

utvärderas. Att få fram de substantiella värderingarna är emellertid ingen enkel sak eftersom det förutsätter att det finns ett svar på vilka inskränkningar som är försvarbara. Detta kan dock inte göras eftersom hot och problem kan vara av vitt skilda karaktär och utvecklingen snabbt skulle göra en uppräkningsmetod obsolet. Lösningen, som Beckman ser det, är istället att utveckla en metod för att göra bedömningarna och basera denna metod på att åtgärder som vidtas skall vara försvarbara inför alla medborgare, även inför dem som åtgärderna vidtas emot.⁷³ Enligt min mening är detta en god tanke men frågan är om det går att tillämpa rent praktiskt? Vad gäller handhållen kamera vid spaning menar jag att alla de kriminella element som beskrivits på annan plats i denna uppsats troligtvis inte ställer sig bakom den spaningsmetoden, inte någon tvångsåtgärd heller för den delen. Detta då den kriminellas agenda sannolikt inte överensstämmer med en laglydig medborgares. Spaningsmetoden skulle därmed inte passera Beckmans test med ett godkännande och skulle anses vara integritetskränkande. Oavsett hur man ställer sig till Beckmans förslag tydliggörs den svåra bedömning som måste göras vid åtgärder som kan kränka någon av de typer av integritet som presenterats ovan.

⁷³ SvJT 2006 sida 3 ff

7 Andra tvångsmedel

Det har under den senaste tiden flitigt diskuterats i media och i de olika politiska partierna om polismyndigheten skall få tillgång till fler hemliga tvångsmedel och hur dessa skall regleras. Denna diskussion är på intet sätt en ny diskussion då frågan om vilka tvångsmedel som skall få användas har debatterats i flera omgångar under det senaste decenniet. Frågan är emellertid ständigt återkommande eftersom samhällsutvecklingen och den tekniska utvecklingen bidrar till att nya hjälpmedel för brottsbekämpning konstrueras vilket kan bidra till en högre upplärningsfrekvens för polisen.

I detta avsnitt kommer det att ges en kortfattad redogörelse för den proposition som rör ett av de senaste tvångsmedlen, den sk buggningen eller hemlig rumsavlyssning. De argument som förts fram är emellertid inte direkt applicerbara på frågan om polisens spaningsmetoder. Detta då den hemliga rumsavlyssningen räknas till kategorin tvångsmedel, vilket handhållen kamera vid spaning inte är. Dessutom medför en hemlig rumsavlyssning att den rumsliga integriteten kränks, det ligger i själva innebörden av en hemlig rumsavlyssning. Användandet av handhållen kamera vid spaning innebär emellertid inte per automatik att någons integritet kränks. Av dessa anledningar är argument som rör buggning inte direkt överförbara på den för uppsatsen aktuella spaningsmetoden. Enligt min mening finns ändå en viss relevans mellan ämnena. Detta eftersom argumenten som förs om att införa eller att stoppa metoderna ofta kretsar kring frågor om den personliga integriteten, hur ingripande metoden kan anses vara och om åtgärden kan anses godtagbar. Jag anser det vara av intresse att se hur diskussionen förts för frågor som liknar min frågeställning.

7.1 Hemlig rumsavlyssning

I september 1996 tillsattes en utredning för att belysa en del frågor om vissa kriminalpolisier arbetsmetoder inom området straffprocessuella tvångsmedel, utredningen fick namnet Buggningsutredningen⁷⁴. Det skulle dröja 10 år innan utredningens synpunkter var behandlade och en proposition lades fram. Propositionen föreslog att hemlig rumsavlyssning skulle införas som ett nytt tvångsmedel att användas vid förundersökning vid grov brottslighet vars straffvärde kunde antas överstiga fyra års fängelse. Med hemlig rumsavlyssning menas att tal i enrum, samtal eller förhandlingar vid sammanträde eller annan sammankomst som allmänheten inte har tillträde till i hemlighet avlyssnas eller spelas in genom ett tekniskt hjälpmedel för återgivning av ljud.⁷⁵

7.2 Anledningar till införandet av buggning

Argument som fördes fram för införandet av hemlig rumsavlyssning kan, enligt min mening, närmast beskrivas som en skrämselfpropaganda vid en uppräknings. Men kanske är det så verkligheten ser ut i dagens samhälle. Det anfördes av Säkerhetspolisen att hemlig rumsavlyssning skulle vara ett ovärderligt hjälpmedel vid deras spaningsverksamhet och de gav också exempel på verkliga fall där metoden skulle ha givit framgång. Som första exempel av flera beskrivs i propositionen en händelse som utspelade sig i Stockholm då SÄPO fått information om att en person från en utländsk säkerhetsorganisation rest in i Sverige. Dennes uppgift skulle vara att rekognosera för ett politiskt mord som skulle utföras på en utländsk diplomat i Sverige. Det fanns även uppgifter som tydde på att ett sk. hit-team (dvs personer som skall utföra mordet) fanns eller kunde väntas till Stockholm. Den inresta personen skuggades då han, tillsammans med ytterligare en person som kunde knytas till en ambassad i Stockholm, följde efter diplomaten och kartlade dennes vanor. De båda övervakade personerna

⁷⁴ Ju 1996:07

⁷⁵ Prop 2005/06:178, sida 1

bodde i en lägenhet i vilken de tillbringade mycket tid varför Säkerhetspolisen antog att en stor del av planeringen skedde i denna. Här menade SÄPO att en möjlighet att använda buggning skulle vara en ovärderlig hjälp.⁷⁶

För den öppna polisens del är det framförallt vid grov organiserad brottslighet och systemhotande brottslighet som hemlig rumsavlyssning har ett lämpligt användningsområde. Polismyndigheten hävdar att den grova och organiserade brottsligheten har blivit allt mer raffinerad och svår att utreda. Detta skall bero på att det finns en ökad medvetenhet hos de kriminella om polisens utredningsmetoder och en ökad rörlighet i tid och rum. Polismyndigheten menar med det att planläggning och utförandet av brott sker under längre tidsperioder och på platser dit polisen har svårigheter att följa aktiviteterna. Vidare har antalet hot mot personer inom rättssystemet, politiker och journalister ökat lavinartat på senare år. I flera fall har det gjorts verklighet av hoten och de har utvecklats till allvarligt våld och våldsdåd mot åklagare, poliser och journalister. I polisens kriminalunderrättelseverksamhet har det även framkommit uppgifter som tyder på att långt framskridna planer har dragits upp som syftar till att beröva vissa personer inom rättssystemet livet. Denna typ av brottslighet är inte bara ett hot mot de personer den riktar sig mot, det är även ett hot mot vår demokratiska samhällsordning. Polisen menar, att en möjlighet att genomföra hemlig rumsavlyssning skulle medföra att dylika planer på ett tidigt stadium kunde upptäckas och avvärjas.⁷⁷

7.3 Lagrådets synpunkter

Lagrådet är kritisk till införandet av hemlig rumsavlyssning av ett flertal skäl och avstyrker att buggning införs som ett hemligt tvångsmedel med den vidstäckta utformning som lagförslaget har. I de följande styckena kommer de främsta skäl som lagrådet anger som motivering för sitt beslut att redovisas.

⁷⁶ Prop 2005/06:178, sida 33

⁷⁷ Prop 2005/06:178, sida 36 f

7.3.1 Integritetsskäl

Som främsta skäl för kritiken mot lagförslaget anger lagrådet att skyddet för den personliga integriteten och den enskildes rättsäkerhet kan komma att hotas. Visserligen kan inskränkningar göras i de rättigheter som skyddas av Europakonventionen genom lag för att tillgodose vissa ändamål. Men inskränkningarna får inte sträcka sig längre än till vad som är nödvändigt i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till det ändamål som föranlett inskränkningen. Det är med andra ord nödvändigt att varje inskränkning i den skyddade rättigheten som görs är proportionerlig.⁷⁸

Hur en proportionalitetsbedömning skulle utfalla vid en så kraftig integritetskränkning som buggning är inte givet. Det uttalas i remissen att regleringen väl uppfyller Europakonventionens krav, en mening som alltså lagrådet inte delar. Detta då förenligheten med EKMR är beroende av hur lagen kommer att tillämpas i det enskilda fallet. Europadomstolen prövar inte om en lag är förenlig med Europakonventionen utan om lagen i det enskilda fallet har tillämpats på ett sätt som står i överensstämmelse med Europakonventionen.⁷⁹

7.3.2 Behovet

Lagrådet menar att behovet för att införa buggning som hemligt tvångsmedel inte är till fullo visat. Lagrådet menar att de skäl som Säkerhetspolisen och Polisen lämnar inte är tillräckliga och inte särskilt omfattande. Lagrådet menar att det förvisso finns viss brottslighet som har ökat under de senare åren, till dessa hör den organiserade brottsligheten. Samtidigt menar lagrådet att det finns brottslighet som kraftigt har minskat och ger som exempel på detta brotten som rör hot mot rikets säkerhet, som borde ha minskat i takt med att det kalla kriget är avslutat. Vidare menar

⁷⁸ Prop 2005/06:178, sida 195

⁷⁹ Prop 2005/06:178, sida 195

lagrådet att det inte är visat att buggning skulle ge resultat som inte går att uppnå med de tvångsmedel som redan är tillåtna.⁸⁰

7.3.3 Rättssäkerheten

Det riktas även kritik från lagrådet mot att den som utsatts för buggning inte har någon rätt att bli underrättad om åtgärden som företogs mot honom.

Med detta försvinner en viktig aspekt ur rättssäkerheten eftersom den enskilde inte får vetskap om åtgärden och därför inte har någon möjlighet att få prövat om åtgärden var rättsenlig. Med det lagda förslaget är den enda möjligheten för den enskilda att få reda på att han varit utsatt för buggning om det åberopas i en rättegång mot honom. Detta skapar problem gentemot både artikel 8 och artikel 13 i Europakonventionen.⁸¹

⁸⁰ Prop 2005/06:178, sida 194

⁸¹ Prop 2005/06:178, sida 197

8 Analys

I Sverige, liksom alla andra rättstater, är det en grundläggande förutsättning att det finns ett skydd mot ingrepp i den personliga integriteten och en rätt till respekt för privatlivet. Detta skydd finns inskrivet 2 kap. 6 § RF och i art. 8 EKMR. Med en reglering i grundlagen visas tydligt hur stor vikt samhället fäster vid skyddet för den personliga integriteten. Ett samhälle kan emellertid inte fungera utan att det finns möjlighet att göra vissa inskränkningar i den grundlagsskyddade rätten till skydd för den personliga integriteten. Utan dessa inskränkningar går det inte att genomföra ett effektivt brottsförebyggande arbete och bekämpa brottslighet.

Enligt 2 kap. 12 § RF och art 8.2 EKMR tillåts inskränkningar av den personliga integriteten genom lag om syftet med åtgärden kan anses nödvändig och godtagbar i ett demokratiskt samhälle. Europadomstolen har i flera avgöranden utvecklat vad som skall gälla för åtgärder som inskränker den personliga integriteten. I fallet *Amann mot Schweiz* uttalade Europadomstolen att inskränkningen skall stödjas av en tydlig och preciserad lagstiftning. Vidare utvecklades i fallet *Klass m.fl. mot Tyskland* praxis som säger att det skall finnas ett system för kontroll av åtgärden i syfte att förhindra missbruk.

Samtidigt utsätts människor dagligen för grova integritetskränkningar när de blir utsatta för brott och blir brottsoffer. Det är samhällets ansvar och skyldighet att skydda sina medborgare från de grova integritetskränkningar som det innebär att bli utsatt för brott. Med beaktande av hur den grova och organiserade brottsligheten har utvecklats, och i framtiden troligtvis kommer att fortsätta utvecklas, är det oerhört viktigt att det finns effektiva metoder för att bekämpa denna brottslighet och det hot som den innebär mot samhället och dess medborgare.

Denna analys kommer således i det följande i mångt och mycket att handla om den avvägning som måste göras mellan brottsbekämpande effektivitetsaspekter och behovet av skydd mot ingrepp i den personliga integriteten. De frågeställningar som är aktuella för uppsatsen kommer att behandlas var för sig och behandlas utifrån de omständigheter jag har redogjort för tidigare i uppsatsen. Det finns förvisso en risk att somliga argument upprepar sig med den valda dispositionen, detta då frågeställningarna är tätt sammanlindade. Enligt min mening blir emellertid diskussionen som kommer att föras tydligare med det valda upplägget vilket jag menar kan ursäkta en viss repetition.

8.1 Användningen av handhållen videokamera

Av lagstiftningen framgår att intrång i den enskildes personliga integritet endast får göras med stöd av lag. Användandet av handhållen kamera under spaning är inte reglerad i lag. Ett användande skulle således vara i strid med EKMR och Regeringsformen om användandet kränker den enskildes personliga integritet. Svårigheten med detta är att avgöra när den enskildes integritet kan anses vara kränkt vilket avgörs av hur begreppet integritet definieras. Enligt Strömholm kränks den personliga integriteten när någon gör intrång i en annan persons privata sfär och när någon samlar in uppgifter som rör en persons privata angelägenheter. Definitionen i SOU 1984:54 anger vad som skall anses vara integritetsskyddat och där nämns hemfriden och skydd för privatlivet. Ett användande av handhållen videokamera som gör intrång i något av dessa intressen skulle således vara oförenligt med skyddet mot ingrepp i den personliga integriteten och innebära ett brott mot ett grundlagsskyddat intresse.

Om en handhållen kamera av polisen används innan en förundersökning är inledd för att filma en person i dennes hem eller annan privat miljö, vilket kan betecknas som personens privata sfär sker användandet i strid med skyddet för den personliga integriteten. Detta eftersom både Strömholm och

SOU 1984:54 har definierat begreppet personlig integritet till att inkludera en persons privata sfär, hemfrid och privatliv, det är således ett skyddsvärt intresse och det skall skyddas mot ingrepp. Av intervjun med spanaren på Länskrim framgick emellertid att den handhållna kameran används i offentlig miljö och enbart för att dokumentera händelser som sker när spanaren misstänker att en brottslig verksamhet förekommer. Det tyder på att användandet av en handhållen kamera vid den spaning som sker innan en förundersökning är inledd sker på ett sätt som inte inkräktar på den personliga sfären enligt Strömholms definition. Dessutom sker användandet under en omständighet då polis är skyldig enligt lag att ingripa. Däremot kan det finnas en risk att spaningsmetoden missbrukas av den enskilde polisen och att filmning sker trots att den misstänkte befinner sig i en privat miljö. Men är denna risk tillräcklig för att konstatera att spaningsmetoden med handhållen kamera innan förundersökning är inledd är i strid med gällande lagstiftning som skyddar ingrepp i den personliga integriteten?

Lagrådet nämner vid sitt resonemang angående buggning att det är användandet av tvångsåtgärden som sådan, i det enskilda fallet, som avgör huruvida handlingen är att betrakta som en kränkning av ett skyddsvärt intresse. Därmed går det inte att konstatera att spaningsmetoden med handhållen kamera som sådan skulle vara oförenlig med skyddet för den enskildes personliga integritet. Omständigheterna i det enskilda fallet måste beaktas och av avgörande betydelse är då var filmningen har ägt rum, det vill säga hur spaningen har bedrivits. Med detta följer att ett missbruk av spaningsmetoden med handhållen kamera kan, i det enskilda fallet, en kränkning ske av det skyddsvärda intresse som den personliga integriteten är. Om spaningen däremot sker i enlighet med vad som angetts av spanaren på länskrim, dvs på offentlig plats, ser bedömningen annorlunda. Det går då inte att med samma enkelhet konstatera att en kränkning har skett.

En grundläggande förutsättning för poliser som arbetar med okonventionella spaningsmetoder är att de arbetar på ett sätt som inte medför att de själva begår brott, vilket skulle vara fallet om den personliga integriteten kränktes.

Detta är något som lyftes fram av Spanark-utredningen när de tog fram riktlinjer för arbete med okonventionella spaningsmetoder, till vilka den handhållna kameran räknas. Att arbetet med okonventionella spaningsmetoder skall ske på ett sätt som inte medför att poliserna själva begår brott framgår också av PL 8 § där det stadgas att all tjänsteutövning skall ske i enlighet med lag och författning. Vidare skall den enskilde polismannen enligt PL 8 § utföra en tjänsteåtgärd på så vis att åtgärden inte blir mer ingripande än vad situationen kräver. Av förarbetena till polislagen framgår att polislagen är tillämplig på alla åtgärder som en polis vidtar i tjänsten. Enligt förarbetena innefattas även arbetet med de oreglerade spaningsmetoderna i detta. Således finns det en rad övergripande riktlinjer i lagstiftningen för hur arbetet med okonventionella spaningsmetoder skall genomföras. Detta säkerställer, enligt min mening, att användandet av okonventionella spaningsmetoder sker på det sätt som spanaren på Länskrim anger, det vill säga ett sätt som är förenligt med skyddet för den personliga integriteten. Polisen annars skulle bryta mot ett flertal regleringar som hanterar dennes tjänsteutövning.

JO uttalade sig i beslut den 14 september 1995 (dnr 109-1994) att det inte finns någon reglering för handhållen kamera när den används av polisen vid övervakning, utredning eller brottsförebyggande verksamhet. JO poängterade vikten av att användandet av handhållen kamera måste ske med beaktande av skyddet mot ingrepp i den personliga integriteten. Enligt min mening är det intrång i den personliga integriteten som kan upplevas, av någon vars definition av integritetsbegreppet ser annorlunda ut än den ovan definierade, av en mycket lindrig art som i så fall väl uppvägs av det brottsförebyggande eller brottsbekämpande syftet med åtgärden. Sker användandet på en offentlig plats, där polisen har befogenhet och för den delen skyldighet att verka brottsförebyggande och att ingripa om något brott begås, ansluter jag mig till JO:s uttalande om att användandet av en handhållen kamera är godtagbart och inte utgör en kränkning av den personliga integriteten. Dock måste användandet ske med respekt för de mänskliga fri och rättigheterna, vilket också noga poängterades av JO.

8.2 Bör polisen ha rätt att använda handhållen videokamera?

När det rör Polismyndighetens arbetsmetoder är det ofta effektivitetssynpunkter som vägs mot integritetsaspekter. Å ena sidan måste polismyndigheten ha befogenheter och tekniska hjälpmedel för att vara framgångsrika i det brottsbekämpande uppdrag de har. Å andra sidan skall inte medborgare känna sig orättvist förföljda och onödigt övervakade, det är inte förenligt med den demokrati vi lever i. Det har i rapporter från BRÅ och RPS, vilka behandlats tidigare i denna uppsats, konstaterats att brottsligheten under senare år blivit allt mer organiserad, mer sofistikerad och mer hänsynslös. Den systemhotande brottsligheten, att personer som företräder rättsväsendet blir attackerade och hotade, har beskrivits som en av de brottstyper som den organiserade brottsligheten är verksam i och därmed något som torde bli mer vanligt förekommande. Detta då den organiserade brottsligheten har ökat och en rimlig slutsats av det är också att antalen brott som de är verksamma i ökar. Vidare menar jag att det förhållandevis nya tillvägagångssättet för kriminella med allt mer militärisk precision och hänsynslöshet för liv och egendom vid genomförandet av den brottsliga handlingen, som beskrivits av Servin, är ytterst oroväckande. Enligt min mening talar detta för att det behövs kraftiga åtgärder för att komma till rätta med de problem brottsligheten innebär. Samtidigt anser jag att vi måste värna om vårt öppna samhälle och den frihet som medborgarna lever i. En polisstat, som det ytterst handlar om, är inte eftersträvansvärt. Balansen mellan effektivitet och integritet måste noggrant övervägas för varje steg vi tar och för varje ny metod som införs. Detta då varje enskild tvångsåtgärd eller oreglerad spaningsmetod var för sig måhända inte upplevs som något bekymmer. Men om de läggs ihop, och granskas som en helhet, kan de upplevas som ett hot mot det fria samhälle vi lever i.

En förutsättning för polisen när de skall bekämpa och förhindra brott är naturligtvis att brottet upptäcks. Detta kan göras genom att allmänheten

anmäler brott men också genom att polisen själv intar en aktiv, brottsbekämpande roll. Genom underrättelseverksamhet, genom att vara ute och röra sig bland allmänheten och bedriva spaning kan polisen på ett tidigt stadium upptäcka och förhindra brott. Sannolikheten för att brottet kommer att klaras upp är också större när polisen är på plats kort tid efter det att brottet är begånget. Att brott klaras upp ligger rimligtvis i alla laglydiga medborgares intresse. Det torde därför vara att föredra för samhället att polisen så tidigt som möjligt kan sätta sig in i omständigheterna kring brottet, istället för att bli kallad till platsen när ett brott redan är fullbordat och gärningsmannen har förflyttat sig från platsen för brottets genomförande. Vidare är spaningsmetoden av betydelse för den granskning som skall ske av polisens arbete. Det har av JO påpekats i beslut (dnr 109-1994) att en videoupptagning är ett utmärkt instrument för att granska att polisens vidtagna åtgärder med anledning av brottet är förenliga med vår lagstiftning. Spaningsmetoden kan därför sägas ha ett berättigande även ur ett rätts säkerhetsperspektiv.

Ur ett polisiärt perspektiv är den stora fördelen med en handhållen kamera dess mobilitet och det enkla handhavandet. Dessutom är det en förhållandevis billig metod som ger stora fördelar då den tjänar som ett verktyg för att dokumentera iakttagelser som görs av den enskilda polisen på plats. Spanare vid polisen arbetar oftast ensamma varför en dokumentation av en händelse kan vara viktig ur bevissynpunkt. Det kan även vara så att kameran uppfattar vad som förbigår den enskilde spanaren på platsen. Dokumentationen som sådan kan användas för att styrka brottsmisstankar och därmed få en stor betydelse för beslutet om en förundersökning skall inledas. Vidare kan dokumentationen användas för att underlätta identifieringen av tidigare kända kriminella personer.

Av betydelse för den enskilda individen är hur dennes rätt till skydd mot ingrepp i den personliga integriteten beaktas. Jag har tidigare, i stycke 8.1, anslutit mig till JO:s uppfattning att spaningsmetoden med handhållen videokamera inte medför att den personliga integriteten kränks när

spaningsmetoden används på offentlig plats. Det finns emellertid en risk att spaningsmetoden missbrukas och används i en för spaningsobjektet mer privat miljö. Av betydelse för om missbruk görs av den enskilda polismannen är dennes moraliska och etiska värderingar. Det finns en risk att den enskilde polismannen har avtrubbats i sin moraliska känslighet om denne tidigare har tänjt på gränserna för vad som anses vara en godkänd miljö att använda den handhållna kameran i. Om den enskilde polismannen var framgångsrik när han senast tänjde på gränserna för det tillåtna är risken stor att det klandervärda beteendet upprepas. Denna farhåga, som framförts av Knutsson och Granér, är något som måste beaktas. Dock är det inte, enligt min mening, något som kan motivera att handhållen kamera inte fortsättningsvis skall användas. Att stävja missbruk av maktmedel är snarare en fråga om reglering och uppföljning av vidtagna åtgärder.

Frågan om hur användandet dokumenteras och hur filmen förvaras har enligt min mening stor betydelse vid avgörandet om spaningsmetoden skall vara tillåten även fortsättningsvis. Detta då dokumentationen och förvaringen är en garant för att rättssäkerheten inte hotas. Vid användandet av handhållen videokamera görs det en dokumentation i en spaningslogg vid varje tillfälle som kameran används. Det antecknas där när kameran användes, vad och vem som filmades, syftet med filmen och vem som utförde den. Vad gäller förvaringen är materialet hemligstämplat och endast ett fåtal personer har tillgång till det. Genom JO menar jag att det finns en kontroll över användandet av handhållen kamera då JO har tillgång till den dokumentation som görs av polisen. Det ingår i JO:s åtaganden att granska polisens verksamhet. Denna kontroll är viktig eftersom den försäkrar att spaningsmetoden används på ett korrekt vis. Att denna kontroll finns är också viktig eftersom det kan förekomma ryktesspridning om att användandet inte sker på ett godtagbart sätt. En sådan ryktesspridning, välgrundad eller ej, skulle kunna vara till skada för polismyndigheten eftersom det förtroende som polisen har skulle kunna rubbas. En kontroll och uppföljning över användandet medför att en eventuell illasinnad ryktesspridning kan vederläggas med fakta.

Vad är det då som motiverar användandet av handhållen videokamera som spaningsmetod? Det självklara svaret är att polisen måste ha tillgång till effektiva åtgärder för att bekämpa brottsligheten. Brottsligheten har på senare år, enligt BRÅ och Servin, allt mer organiserat sig i nätverk eller organisationer. Brotten som dessa organisationer ägnar sig åt är svåra att upptäcka. Detta då brottsoffren kan vara sk. medverkande offer som har en liten anmälningsbenägenhet. Det förekommer även sk. systemhotande brottslighet dit påverkan, hot och våld mot företrädare för rättsväsendet kan räknas. Vidare tycks den organiserade brottsligheten utföra brott som föregåtts av vad som närmast kan kallas militärisk planering, enligt Servin. Som exempel på detta kan nämnas postrånet i Göteborg och bankrånet i Malmö som refererats i stycke 5.4.3. Gemensamt för denna brottslighet är att den är svår att upptäcka och på förhand ingripa mot om inte polisen har tillgång till sofistikerade spaningsmetoder.

Det är min åsikt att polisen även fortsättningsvis bör ha rätt att använda handhållen kamera i brottsförebyggande, utredande eller övervakande verksamhet. JO anser inte att metoden är kränkande för den enskildes personliga integritet. Den ökande organiserade brottsligheten ägnar sig åt brott som är svåra att upptäcka och som föregås av allt mer avancerad planering. Dessa skäl menar jag också uppväger att vissa, beroende på deras definition av personlig integritet, upplever ett visst intrång i sin personliga integritet. Enligt min mening bör inte polisens uppdrag att upptäcka och förhindra allvarlig brottslighet försvåras, vilket skulle bli fallet om en framgångsrik spaningsmetod inte längre skulle tillåtas. Det finns förvisso en risk att metoden kan missbrukas men en risk för ett missbruk menar jag inte kan motivera att en annars bra spaningsmetod inte tillåts. Det är snarare en fråga om tydlig reglering och riktlinjer för användningen.

8.3 Finns det behov av en reglering?

Vid en första anblick kan det tyckas märkligt att polisen oreglerat kan använda handhållen kamera vid spaning innan en förundersökning är inledd och utan att ett brott är begånget. Särskilt då det för hemlig kamera övervakning krävs tillstånd trots att en förundersökning är inledd, dvs att det finns en konkret misstanke om att ett brott är begånget. Finns det då ett behov att reglera användandet av handhållen videokamera?

Risken för en integritetskränkning får anses större om någon filmas i en mer privat miljö än om denne filmas på en offentlig plats, något som användaren enligt JO skall vara uppmärksam på. Men vad är en mer privat miljö? Kan inte händelser av privat karaktär ske på en offentlig plats? Vidare är det även av betydelse i vilken omfattning som filmningen sker. Är det en enskild händelse eller är det en större kartläggning som sker? Det blir i slutänden en diskussion för var gränsen skall dras för intrång i den personliga integriteten. En gränsdragning som är ytterst svår att definiera, trots att flera försök på detta har gjorts. Till syvende och sist blir det en tolkningsfråga för rätten att ta ställning till. Enligt min mening bör användandet av spaningsmetoden regleras i lag just eftersom det är en så svår gränsdragning att göra. Detta då det finns en risk att användandet passerar den svårdefinierade gränsen för skyddet för den personliga integriteten. Med ett preciserat lagstöd skulle spaningsmetoden vara acceptabel, även om den skulle passera gränsen, om åtgärden kan godtas i ett demokratiskt samhälle.

Jag anser att det olyckligt att spaningsmetoden används utan ett uttryckligt lagstöd. Inte enbart för att metoden möjligtvis bryter mot någon reglering som den bedrivs idag, utan även för att jag anser det olämpligt att polisen arbetar med metoder som kan ifrågasättas utan att för detta ha ett uttryckligt lagstöd. Särskilt då användandet av den aktuella spaningsmetoden ligger nära ett grundlagsskyddat intresse. Det kan hävdas att spaningsmetoden inte är något annat än att dokumentera vad spanaren har iakttagit, vilket jag

förvisso kan hålla med om. Men genom dokumentationen tar man iakttagandet till en ny nivå eftersom den inspelade sekvensen är möjlig att spela upp för andra. Detta medför att handlingen att filma en person måste ses som en större risk för en kränkning av den personliga integriteten än vad enbart en iakttagelse är. Jag ansluter mig således till Integritetsskyddskommitténs uppfattning om att spaningsmetoden bör regleras i lag.

En reglering i lag av spaningsmetoden med handhållen kamera kan även motiveras utifrån EKMR. En stat har enligt konventionen en skyldighet att vidta positiva åtgärder i form av lagstiftning som skyddar den enskilde mot ingrepp i den personliga integriteten. I fallet *Amann mot Schweiz* uttalade Europadomstolen att lagstiftningen också skall vara preciserad och tydlig. Eftersom ingen lagstiftning finns för den okonventionella spaningsmetoden med handhållen kamera är min undran om lagstiftaren har tillgodosett skyldigheten att utföra positiva åtgärder i form av tydlig och preciserad lagstiftning? När ingen lagstiftning finns som anger ramen för användandet av handhållen videokamera är det också svårt att utföra den kontroll av vidtagna åtgärder som enligt fallet *Klass m.fl. mot Tyskland* skall utföras. Att spaningsmetoden kan innebära ett intrång i den enskildes personliga integritet är enligt min mening ett tillräckligt skäl för att reglera användandet. Jag anser att spaningsmetoden bör regleras eftersom det finns risk för att den oreglerade användningen står i strid med artikel 8 i Europeiska konventionen.

Om Integritetsskyddskommitténs förslag om ett utökat grundlagsskydd för den personliga integriteten får gehör och det införs ett andra stycke i RF 2 kap 6 § ger det också konsekvenser för polisens oreglerade spaningsmetoder. Detta då utredningens förslag medför att de oreglerade spaningsmetoderna faller inom skyddet för den personliga integriteten. För att spaningsmetoden med handhållen videokamera då skall vara rättsenlig måste användandet regleras i en tydlig och preciserad lagstiftning och att de övriga förutsättningarna i RF 2 kap. 12 § är uppfyllda.

Med att spaningsåtgärden skall regleras menar jag dock inte att metoden skall omgärdas av ett omständligt ansökningsförfarande. En stor fördel för med spaningsmetoden som den ser ut idag är att polisen inte behöver söka tillstånd för varje gång de använder kameran. Om ett omständligt ansökningsförfarande skulle göras, på kontorstid, för varje gång kameran skulle användas försvinner mycket av dess flexibilitet och fördelaktiga egenskaper. Polisen som bedriver spaning skulle då inte kunna använda kameran för att dokumentera händelser som inträffar plötsligt och utan förvarning. Snarare bör en lagstiftning ange riktlinjer och förutsättningar för användandet och ange hur det inspelade materialet skall förvaras.

8.4 Avslutning

Jag anser att användandet av handhållen kamera vid den spaning som sker innan en förundersökning är inledd är ett hjälpmedel som polisen skall ha rätt att använda även fortsättningsvis. Användandet kan dock bryta mot skyddet mot ingrepp i den personliga integriteten. Detta avgörs emellertid av hur metoden används och det är således den enskilde polismannen som genom sitt handhavande direkt påverkar om en kränkning sker eller ej. Med tanke på det förtroende som samhället har för polisen, vilket visas av polisens befogenheter i övrigt, menar jag att polisen är kapabel att avgöra när ett användande av handhållen kamera kan göras. Det synes också vara praxis hos de poliser som använder handhållen kamera i tjänsten att endast göra detta på offentliga platser. Enligt min mening vore det emellertid önskvärt om spaningsmetoden reglerades av klara och tydliga riktlinjer i lagstiftningen, något som idag saknas. Detta då jag anser det vara olämpligt för polisen att operera i ett område som saknar lagstöd, särskilt sedan området ligger väldigt nära ett grundlagsskyddat intresse och det finns en risk att den enskildes personliga integritet kränks.

Den personliga integriteten och skyddet för denna regleras i grundlagen och EKMR, vilket visar vilken hög grad av skyddsvärt intresse integriteten är.

Inskränkningar får göras i lag, om de kan motiveras med beaktande av behovet och ändamålet för åtgärden. Av Europadomstolens praxis framgår dock att det även ställs krav på en tydlig och preciserad lagstiftning samt att det skall finnas en effektiv kontroll för att förhindra missbruk. Då det finns en risk att spaningsmetoden kränker den personliga integriteten kan det faktum att spaningsmetoden inte är reglerad innebära en kränkning av EKMR artikel 8 eftersom en stat är skyldig att vidtaga positiva åtgärder i form av tydlig och preciserad lagstiftning.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1983/84:111	Polislag
Prop 1995/96:85	Hemlig kameraövervakning
Prop 2005/06:178	Hemlig rumsavlyssning
Prop. 2007/08:9	Fortsatt giltighet av lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning

Statens offentliga utredningar

SOU 1982:63	Betänkande av 1981 års polisberedning
SOU 1984:54	Tvångsmedel – Anonymitet – Integritet
SOU 1993:60	Polisens rättsliga befogenheter
SOU 1998:46	Om buggning och andra hemliga tvångsmedel
SOU 2008:3	Skyddet för den personliga integriteten - Bedömningar och förslag

Skrivelser, beslut

JO beslut 19940914, diarienummer 109-1994

Regeringens skrivelse 2006/07:28, Hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning och hemlig kameraövervakning vid förundersökning i brottmål under 2005

Internationella konventioner

United Nations General Assembly on 17th of December 1979, United Nations code of conduct for Law enforcement officials.
<http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res169.pdf> ,
http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/h_comp42.htm 2008-03-07, 15.03

Resolution 690 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe: Declaration on the Police,
[http://www.coe.int/t/e/human_rights/police/5_reference_documents/b_Resolution_690_\(1979\)_on_Decl_police.asp](http://www.coe.int/t/e/human_rights/police/5_reference_documents/b_Resolution_690_(1979)_on_Decl_police.asp) 2008-03-07, 15.20

Litteratur

Ekelöf, Per Olof. Bylund, Thorsten. Boman, Robert. Rättegång, tredje häftet, sjätte upplagan, Norstedts juridik, 2005

Berggren, Nils-Olof. Munck, Johan. Polislagen en kommentar, Norstedts juridik, Stockholm 2007

Danelius, Hans. Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, Norstedts juridik, Stockholm 1997

Danielsson, Stig, Westerlund Gösta, Förundersökning i brottmål, 2:a upplagan, Bruuns bokförlag, Stockholm 2004

Diesen, Christian, Bring, Thomas, Förundersökning, upplaga 3:2, Norstedts juridik, Stockholm 2005

Helmius, Ingrid, Polisens rättsliga befogenheter vid spaning, Iustus förlag, Uppsala 2000

Knutsson Maria, Granér Rolf, Perspektiv på polisetik, Studentlitteratur Lund 2001

Artiklar och rapporter

Strömholm, Stig, "Integritetsskyddet. Ett försök till internationell lägesbestämning", SvJT 1971 sida 695

Beckman, Ludvig, "Godtagbart i ett demokratiskt samhälle? De hemliga tvångsmedlen och rätten till personlig integritet", SvJT 2006 sida 1

Rikskriminalpolisen, Systemhotande brottslighet i Sverige 2004, sekretessprövad version

Rikskriminalpolisen, Organiserad brottslighet i Sverige 2005, sekretessprövad version

Spanorg, Spaningsfunktionen, Rapport från Rikspolisstyrelsen 1981

Spanark, Narkotikaspaning och underrättelseförfarande, Rapport från Rikspolisstyrelsen, 1980

BRÅ, Organised crime outlook Sweden, A method for and assessments of likely future trends in organised crime in the EU, Rapport 2006:

BRÅ, MC-brott, rapport 1999:6

Dagens Nyheter, Wierup, Lasse, Sandberg, Peter, Publicerad 2007-11-21
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=717315>
2008-03-14, 14.20

Dagens Nyheter, Carp, Ossi, Kihlström, Staffan, Sandberg, Peter, Wierup,
Lasse, Publicerad 2008-01-22
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=735252>
2008-03-10, 18.30

Dagens nyheter, Cullberg, Jonas, Rothenburg, Ole, Publicerad 2008-03-06
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=749389>
2008-03-10, 18.35

Dagens Nyheter, Kulle, Mikael, Ramqvist, Philip, Publicerad 2008-03-14
<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=751921>
2008-03-14, 14.30

Intervjuer

Polisman med tjänst som spanare på Länskrim, Malmö, telefonintervju
2008-02-21

Thomas Servin, Chef Underrättelseavdelningen, Länskrim, Skåne,
telefonintervju, 2008-03-10

Rättsfallsförteckning

Klass m.fl. mot Tyskland, Appl. No 5029/71, 6/9 1978

Amann mot Schweiz, Appl. No 27798/95, 16/2 2000